

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra Středoevropských studií**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Kroupová

Odchod Židů z Polska do Izraele v letech 1968–1969 a jejich pozdější osudy

**Exodus of Jews from Poland to Israel in the years 1968–1969 and their
subsequent fates**

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych nejprve ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, doc. PhDr. Petru Kaletovi, Ph.D., za odbornou pomoc a podněty, díky nimž mohla být práce realizovaná.

Dále patří mé díky manželům Stankiewiczovým a Martě Stankiewicz za cenné rady a pomoc při pátrání po emigrantech, stejně jako dalším informátorům a respondentům za trpělivost při vyplňování dotazníků.

Na závěr děkuji rodičům a všem, kteří mě během studia podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. června 2012

.....
Jméno autora/autorky

Abstrakt

Bakalářská práce „Odchod Židů z Polska do Izraele v letech 1968–1969 a jejich pozdější osudy“ pojednává o jedné z nejvýznamnějších vln emigrace v moderní polské historii. V první kapitole je představen antisemitismus, následuje historický vývoj židovského obyvatelstva na polském území. Poté jsou popsány příčiny a důsledky šestidenní války a její vliv na politický vývoj v Polsku po roce 1967, následnou antisemitskou kampaň a emigraci. Rozebrány jsou rovněž polské březnové události z roku 1968 jako jeden z hlavních faktorů židovské emigrace. Nejpodstatnější část, získaná pomocí metody dotazníku, analyzuje a srovnává postoje emigrantů k dané problematice.

Klíčová slova

emigrace, Židé, antisemitismus, komunismus, antisemitská kampaň

Abstract

The bachelor thesis „Exodus of Jews from Poland to Israel in the years 1968–1969 and their subsequent fates“ deals with one of the most important wave of emigration in the modern Polish history. Anti-Semitism is introduced in the first chapter and it is followed by the description of historical development of Jewish population on the Polish territory. Then there is the description of reasons and consequences of the Six-Day War and its impact on the political development in Poland in the year 1967, subsequent anti-Semitic campaign and emigration. The Polish March events of 1968 are analyzed as the main factor of Jewish emigration. The most important part that was obtained by questionnaire method analyzes and compares attitudes of emigrants towards this issue.

Keywords

emigration, Jews, anti-Semitism, communism, anti-Semitic campaign

Obsah

Úvod.....	7
1. Charakteristika a vývoj antisemitismu.....	10
2. Situace polských Židů do druhé světové války.....	12
2.1 Židé do roku 1795.....	12
2.2 Židé na rozděleném polském území.....	13
2.3 Židé v meziválečném Polsku.....	15
2.4 Situace během druhé světové války.....	18
3. Židé v Polsku v období 1945–1967.....	21
3.1 Situace Židů a jejich vztah s Poláky.....	21
3.2 Židé a komunistická strana.....	22
3.3 Emigrace Židů po druhé světové válce.....	25
4. Šestidenní válka a její důsledky pro antisemitskou kampaň.....	28
4.1 Šestidenní válka.....	28
4.2 Politická situace v Polsku v 60. letech před vypuknutím šestidenní války.....	29
4.3 Reakce vlády na šestidenní válku.....	31
5. Březnové události a jejich vliv na antisemitskou kampaň.....	37
5.1 Vznik a průběh březnových událostí.....	37
5.2 Protižidovská propaganda.....	40
6. Emigranti.....	42
6.1 Formální náležitosti emigrace.....	42
6.2 Profil emigrantů.....	44
6.3 Rodinné zázemí.....	45
6.4 Situace emigrantů a jejich postoj před a během šestidenní války.....	46
6.5 Vztah emigrantů k březnovým událostem.....	47
6.6 Důvody k emigraci.....	47
6.7 Osudy emigrantů po odchodu z Polska.....	49
6.8 Vztah emigrantů k Polsku.....	50
Závěr.....	52
Seznam literatury a pramenů.....	55
Seznam zkratk.....	59
Přílohy.....	60
Seznam příloh.....	60
Příloha č. 1: Dotazník pro emigranty.....	61
Příloha č. 2: Dotazník – Avraham Nanes.....	63
Příloha č. 3: Dotazník – Zenia Rozenstein.....	65
Příloha č. 4: Dotazník – Vera Lechtman.....	67
Příloha č. 5: Dotazník – Jerzy Stankiewicz.....	73

Úvod

Emigrace židovského obyvatelstva z Polska do Izraele v letech 1968–1969 je zajímavou částí polských dějin propojující osudy polského a židovského národa. Právě proto se toto téma stalo předmětem bakalářské práce. Je třeba zmínit, že se zabývám pouze určitým časovým úsekem emigrace, tedy léty 1968–1969. V tomto období totiž odcházelo nejvíce lidí.¹ Odchody z Polska však probíhaly i v 70. letech. V tomto směru představuje výjimku jedna z emigrantek, Vera Lechtman, jejíž výpověď tvoří součást textu. Do bakalářské práce byly její prožitky zasazeny, protože se pokoušela odjet ihned v roce 1968. Vláda ovšem její žádosti až do r. 1971 zamítala.

Téma lze zasadit do několika kontextů. Jedna z příčin emigrace, tedy studentské protesty v březnu 1968, totiž souvisejí s Pražským jarem 1968. Jak zmiňuje emigrant Avraham Nanes ve svém e-mailu z 27. 6. 2012, polští studenti skandovali při protestech heslo: „Polsko čeká na Dubčeka“.² Pražské jaro mělo na tehdejší nejen židovskou mládež ohromný vliv. Zřejmě nejvýznačnějším důkazem je, že se jeden z emigrantů rozhodl odejít z Polska po okupaci Československa vojsky zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968. I přes tento zajímavý aspekt ovšem není tato problematika v české odborné literatuře rozsáhleji zpracovaná.³

Dalším kontextem je druhá světová válka a holocaust. Část odborné, ale i laické veřejnosti může být zcela jistě překvapena velikostí a intenzitou protižidovské kampaně, k níž došlo jen pár desetiletí po pokusu nacistů o genocidu Židů.

Cílem bakalářské práce je představit příčiny a souvislosti emigrace. Nejdříve bude nastíněn historický vývoj židovského osídlení na polském území od raného středověku. Domnívám se, že přehled dějin pomůže čtenáři lépe pochopit danou problematiku. Následně dojde k rozboru klíčových událostí tzv. šestidenní války a polského března roku 1968, které vrcholily emigrací. Dále se budu zabývat samotnými emigranty, jejich životem v Polsku, názorem na zmiňované historické události a osudy po odchodu z Polska.

Pro důsledné dodržení vytyčených cílů je práce rozdělena na šest kapitol. První kapitola přibližuje důležitý pojem antisemitismus, druhá je pak věnována situaci polských

¹ STOLA, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2000. s. 227–228. (dále jen STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*)

² Polský originál: „Polska czeka na Dubczeka.“

³ O březnových událostech z roku 1968 v Polsku, antisemitské kampani a následné emigraci židovského obyvatelstva se krátce zmiňují například tyto publikace dostupné v českém jazyce: KOSMAN, Marceli: *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011. PACZKOWSKI, Andrzej: *Půl století dějin Polska: 1939-1989*. Praha: Academia, 2000. O stereotypním vnímání Židů v polské společnosti v 19. a 20. století pojednává PELLAR, Štěpán: *Hrdí orli ve smrtelném obklíčení*. Praha: Dokořán, 2009.

Židů do druhé světové války. Třetí kapitola zachycuje židovskou minoritu v letech 1945–1967, lze tu rovněž získat informace o emigračních vlnách před rokem 1967. Ve čtvrtém a pátém oddílu pokračuji rozbořem šestidenní války a jejích důsledků na dění v Polsku, dále se zabývám vznikem, průběhem a příčinami březnových událostí. Šestá kapitola je věnována samotným emigrantům. Analyzován je zde průběh emigrace a příčiny vedoucí k odchodu z Polska, stejně jako další osudy odcházejících. Práce je pak doplněna postoji emigrantů.

Při práci nad prvními pěti kapitolami jsem čerpala z polské odborné literatury. Jak již bylo zmíněno, česká odborná literatura ani české překlady polských historických publikací se touto problematikou nezabývají nikterak podrobně. Nápomocné mi byly poměrně nové publikace. Před rokem 1989 se totiž březnové události a s tím související emigrace považovala za tabu. Postupné otevírání archivů a svoboda slova vedly polské historiky k rozkrývání událostí dosud opředěných tajemstvím. K přelomu došlo i na poli značně křehkého vztahu Poláků a Židů.⁴ Začalo se více mluvit o všech jeho stránkách.

K rozboru historického vývoje Židů na polském území jsem využila především publikaci Adelson, Józef a kol.: *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)* (Warszawa 1993) a dále knihu Wysocki, Stanisław: *Żydzi w dziejach Polski* (Warszawa 1995), která ukazuje odlišný pohled, v tomto případě nacionalistický, a pomáhá tak lépe vykreslit danou tematiku. Při práci nad průběhem šestidenní války a březnových událostí mi posloužily dvě klíčové publikace. První z nich je Stola, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna* (Warszawa 2000). Kniha se detailně zabývá protizidovskou kampaní vedenou polskou vládou po šestidenní válce. Její přílohu navíc tvoří oficiální dokumenty. Druhá publikace Eisler, Jerzy: *Polski rok 1968* (Warszawa 2006) zase poskytuje komplexní pohled na bouřlivý rok 1968, včetně dobových svědectví.

Kromě literatury mi jako zdroj informací posloužily rovněž články z novin *Trybuna Ludu*, které jsem měla k dispozici při své návštěvě Jagellonské knihovny v Krakově. Autor knihy *Kampania antysyjonistyczna* Dariusz Stola mě informoval o existenci sdružení emigrantů Reunion 68.⁵ Předseda tohoto spolku Leopold Sobel mi v e-mailu ze dne 4. 3. 2012 napsal o internetovém časopise *Plotkies* vydávaném právě sdružením Reunion 68. Z tohoto periodika jsem rovněž čerpala informace.

Při psaní práce jsem jako zdroj vynechala archivní prameny. Pro bakalářskou práci byly dostačující dobové novinové články a obsáhlé publikace, často doplněné o kopie

⁴ V bakalářské práci jsem při psaní výrazu Žid použila variantu s velkým počátečním písmenem vyjadřující etnickou příslušnost.

⁵ Z emailové komunikace s panem Dariuszem Stolou ze dne 24. 2. 2012.

archivních dokumentů. Výzkum v archivu je naplánován v budoucnu při rozšíření bakalářské práce na práci diplomovou.

Pro sepsání šesté kapitoly byly nutné osobní vzpomínky emigrantů. První překážkou, se kterou jsem se potýkala, bylo jejich hledání trvající téměř rok. Mnozí nechtějí o odchodu z Polska referovat kvůli přetrvávajícímu traumatu. Nakonec se mi podařilo kontaktovat čtyři emigranty, a to díky laskavé pomoci Marty Stankiewicz z Polského institutu v Tel Avivu. Jeden z nich, Jerzy Stankiewicz, žije v současné době v Praze a osobně jsem se s ním setkala. Pro získání vzpomínek dalších osob žijících v Izraeli bylo nutné najít jinou metodu. Finance bohužel představovaly překážku pro cestu do Izraele a osobní setkání. Nejlepším způsobem se tedy jevil dotazník sestavený tak, aby ukázal, v jaké situaci se emigranti nacházeli. Dotazy byly kladeny způsobem zachycujícím psychickou stránku emigrantů. Čtenářům může přiblížit rozebírané události nejlépe rozhovor s lidmi, kteří je sami prožili. Vyplněné dotazníky jsem přeložila do češtiny a umístila v příloze práce.

Zajímalo mě, z jakého prostředí respondenti pocházeli, to znamená, zda se jejich rodiny hlásily k odkazu předků – judaismu, hebrejštině a jidiš. Dále jsem se ptala, na kolik si odcházející uvědomovali své židovské kořeny a zda je tento faktor ovlivňoval. Následovaly otázky týkající se březnových událostí a toho, jak je emigranti vnímali. V souvislosti s antisemitismem jsem zjišťovala, zda se dotazovaní před nebo po březnu 1968 setkali s jeho projevy. Klíčovou část poté představuje motivace k emigraci a jak se emigranti dokázali vyrovnat s odchodem. Závěrečné pasáže by měly ukázat, zda bylo obtížné přizpůsobit se v novém bydlišti, a vysledovat vztah emigrantů k současnému Polsku. Vyústěním práce s dotazníky je srovnání pohledů všech čtyř emigrantů a sestavení komplexního obrazu o popisované problematice. Kromě odpovědí z dotazníků byly k doplnění použity i rozhovory s emigranty zpracované v publikaci Torańska, Teresa: *Jesteśmy – Rozstania '68* (Warszawa 2008).

1. Charakteristika a vývoj antisemitismu

Antisemitismus je pojem, který se od konce druhé světové války značně rozšířil. Z lingvistického hlediska by mělo toto slovo vyjadřovat odpor k semitismu.⁶ Jak ale poznamenává Walter Laquer ve své knize *Měnicí se tvář antisemitismu*, šlo o téměř se nepoužívající neologismus. Samotné používání pojmu antisemitismus je dosti nepřesné, hlavně z toho důvodu, že po jazykové stránce neoznačuje pouze nenávisť k Židům, ale i k dalším Semitům. K semitským jazykům se totiž neřadí pouze hebrejščina, ale také arabština, aramejščina či některé již mrtvé jazyky jako asyrština či babylónština.⁷ K příslušníkům Semitů tak patří např. i Arabové. Nelze se však téměř vůbec setkat s případem, kdy by byl v souvislosti s nevráživostí vůči Arabům použit výraz antisemitismus. V literatuře, médiích, ale i lidském podvědomí je slovo zakořeněno pouze jako negativní vztah vůči židovskému etniku.

„Pojem antisemitismus je poměrně nedávný a většina historiků zastává názor, že jej vymyslel německý novinář Wilhelm Marr v roce 1879. To je správné jen přibližně, protože pojem se používal už nejméně o dvacet let dříve, dokonce i v dobových encyklopediích. Je však pravda, že Marr pojem zpopularizoval a značně jej rozšířil.“⁸

Je příznačné, že antisemitismus začal být stále více zmiňován právě v Německu ve druhé polovině 19. století.⁹ Zde vrcholila národní hrdost a sebevědomí podporované hospodářským růstem a mocí německého císařství. Mezinárodní a ekonomické napětí navíc zvyšovalo vzestup nacionalismu provázeného výpady proti Židům. Za všechny lze zmínit Dreyfusovu aféru¹⁰ ve Francii nebo tzv. Hilsneriádu¹¹ v Československu. Zatímco ve středověku byla Židům dávána za vinu smrt Ježíše Krista a tehdejší nenávisť lze spíše nazvat antijudaismem, na prahu 20. století již byli Židé obviňováni ze snahy ujmout se vlády na celém světě. K rozšíření tohoto tvrzení přispěly Protokoly siónských mudrců¹² objevené v roce 1903 v Rusku. I přesto, že byl text několikrát prohlášen za podvrh, je dodnes často zneužíván různými antisemitskými skupinami. Některé aspekty nenávisť vůči Židům poté vedly Adolfa Hitlera k myšlence vyhlazení tohoto etnika. Během nejstrašnější války v dějinách lidstva bylo zavražděno přibližně šest milionů Židů. Přeživší židovské

⁶ LAQUER, Walter. *Měnicí se tvář antisemitismu – od starověku do dnešních dnů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 26. (dále jen LAQUER: *Měnicí se tvář antisemitismu*).

⁷ LAQUER: *Měnicí se tvář antisemitismu*, op. cit., s. 26.

⁸ LAQUER: *Měnicí se tvář antisemitismu*, op. cit., s. 26.

⁹ LAQUER: *Měnicí se tvář antisemitismu*, op. cit., s. 27.

¹⁰ Podrobněji o této tématice viz DREYFUS, Mathieu. *Dreyfusova aféra, jak jsem ji zažil*. Praha: Odeon, 1984.

¹¹ Podrobněji o této tématice viz KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda – případ Leopolda Hilsnera*. Praha: Sefer, 1999.

¹² Text pojednávající o údajném plánu Židů ovládnout svět. Několikrát se prokázalo, že byl zfalšován.

obyvatelstvo však nenašlo klid ani po válce, přestože byl v roce 1947 schválen vznik Izraele. S novým sousedem se za žádnou cenu nehodlaly smířit okolní arabské státy. Jejich nevraživost vůči židovskému státu a následné spory byly později jednou z příčin rostoucího antagonismu mezi SSSR a USA. Ve snaze pošpinit Izrael rozpoutal sovětský blok antisemitskou kampaň, která získala ohlas hlavně mezi polskými komunisty. V Polsku poté proběhly nacionalisticky laděné útoky proti obyvatelstvu židovského původu. Během akce opustilo zemi mnoho osob. Velkou ztrátu utrpěla polská inteligence, ze země totiž odešlo nespočet vědců, profesorů a lékařů židovského původu.

Ačkoliv žijeme v moderní a humánní společnosti, můžeme se setkat s antisemitskými postoji. Tento trend nesouvisí pouze s Izraelem a jeho situací, jak by se mohlo na první pohled zdát. Antisemitsky laděné názory lze slyšet například v dnešním Polsku. Několikrát jsem byla svědkem toho, že někteří Poláci vyjadřovali obavy ze Židů ve vládě a podezřívají je z touhy ujmout se v Polsku moci. Polští občané také velice často pocítují hořkost nad tím, jak západní společnost nahlíží např. na vraždění v koncentračních táborech. Mají pocit, v mnoha případech oprávněný, že Západ vidí jen židovské oběti, nikoliv polské. Protižidovské nálady ovšem nelze vztahovat na celý polský národ. Dle mého názoru není mladá generace tolik zatížená historickými traumaty a na různé věci dokáže mít střízlivý pohled.

2. Situace polských Židů do druhé světové války

2.1 Židé do roku 1795

Židovské etnikum tvořilo významnou část polské společnosti již od dob raného středověku. Od konce 11. století začali na polské území přicházet Židé ze západní Evropy hledající zde útočiště před protižidovsky naladěnými účastníky křížových výprav. V novém domově se mohli uplatnit především jako obchodníci. Nebývale významnou událostí byla Kališská statuta (Statuta Iudaeorum) panovníka Boleslava Pobožného vydaná v roce 1264.¹³ Dokument podřizoval Židy přímo knížecí moci, zaručoval svobodu vyznání, právo svobodně obchodovat atd. Kališská statuta rozšířil roku 1334 Kazimír Veliký. Vyznavači judaismu byli podřízeni přímo královské moci a privilegia se vztahovala na celé polské království.¹⁴ Židé brzy zaujímali významné místo v polském hospodářství. V obchodních záležitostech pomáhali zejména šlechtě, také proto se rozšířilo rčení – „šlechtic se nemůže obejít bez Žida.“¹⁵ Statuta potvrdil a rozšířil Kazimír Jagellonský, dle nové verze mohli Židé konfiskovat majetek zadlužené šlechty. Toto rozhodnutí se však setkalo s nevolí a král byl nucen jej odvolat.¹⁶

Tehdejší polská politika se nezamlouvala ostatním obyvatelům. Židé, dominující obchodu, byli často vnímáni jako zloději, bezbožníci a živel škodící Polákům. Podporu nalézaly tyto názory v katolické církvi. S první protižidovskou vyhláškou v Polsku se setkáváme v roce 1267 na vratislavské synodě. Židům bylo zakázáno zasedat v úřadech, odkud by mohli vládnout křesťanům, a museli se přestěhovat do zvláštních částí města. Nařízení šlo tak daleko, že křesťanům nakupujícím v židovských obchodech hrozila exkomunikace.¹⁷ Následovaly další synody a s nimi nová omezení.

Vzrůstající nechuť polského obyvatelstva k Židům brzy vyústila v pogromy. K vůbec prvnímu pogromu na území tehdejšího polského království došlo v roce 1367 v Poznani.¹⁸ Další násilné akce se objevily v Krakově atd.¹⁹

Zlepšení situace nastalo za vlády posledních Jagellonců – Zikmunda I. Starého, Zikmunda II. Augusta a také Štěpána Bathoryho. Panovníci udělovali židovskému lidu

¹³ MACŮREK, Josef: *Dějiny polského národa*. Praha: Melantrich, 1948. s. 22. (dále jen MACŮREK: *Dějiny*).

¹⁴ *Dzieje Żydów w Polsce – Średniowiecze*. [online], [cit. 2012-03-22]. Dostupný z www:

<http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_najnowsze.html>.

¹⁵ WYSOCKI: *Żydzi w dziejach Polski*. Warszawa: Ojczyzna, 1995. s. 40. (dále jen WYSOCKI: *Żydzi*). Polský originál: „szlachcic bez Żyda obejść się nie może“.

¹⁶ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 40.

¹⁷ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 38.

¹⁸ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 40.

¹⁹ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 40.

rozsáhlá privilegia. Zřejmě i tato tolerantní politika zapříčinila další přistěhovalecké vlny ze západní Evropy, která nebyla bezpečným místem pro život. V Polsku nacházeli Židé svobodu vyznání, mohli zde volně obchodovat a židovské obce a školství získaly autonomii.²⁰

S dalším zvýhodněním ze strany vládců však opět sílily protižidovské tendence. Židé, kteří byli zdatnými obchodníky, neměli v Polsku konkurenci. Církev proto přišla s vykonstruovaným obviněním z rituální vraždy křesťanských dětí. Situace se stala kritickou v době „Potopy“,²¹ kdy došlo k obviňování Židů ze spolenectví se Švédy. Za to nechal některé z nich polský vojevůdce Štěpán Czarniecki popravit. Zhoršení situace poté nastalo i za vlády Sasů, vytratily se zbytky tolerance a přibývalo útoků.²²

2.2 Židé na rozděleném polském území²³

Po dělení Polska²⁴ se většina Židů ocitla na území Ruska. Carevna Kateřina II. k nim měla vesměs negativní vztah, avšak byla si vědoma jejich hospodářského potenciálu. Židé se mohli realizovat v oblasti obchodu, ale museli platit dvojnásobnou daň oproti jiným kupcům. Alexandr I. se snažil židovské občany na ruském území asimilovat. Další car Mikuláš I. věřil v mýtus rituální vraždy a podmínky Židů se opět zhoršily. Zlepšení nastalo za Alexandra II., jeho reformy však opět zrušil Alexandr III. Židovské obyvatelstvo tak mělo ve výsledku omezený přístup ke vzdělání, nemohlo vykonávat některá povolání a vztahovala se na ně řada dalších omezení. Násilí zapříčinilo emigraci do USA a zčásti rovněž vznik sionistického hnutí.²⁵

Situace v Kongresovce²⁶ se vyvíjela obdobně jako v Rusku. Židé měli omezená práva a museli žít v ghettech. Protižidovská politika ruské vlády se stala oporou polského antisemitismu. V roce 1883 začal vycházet antisemitský časopis *Role (Rola)*, o tři roky později jej následoval *Hlas (Głos)*.²⁷ Následky těchto tendencí na sebe nenechaly dlouho čekat. Docházelo k pogromům, například v Lodži, Čenstochové či Białystoku. Vlna nevole se zvedla po deportaci Židů z ruského území do Varšavy a jejího okolí v roce 1891. Nově

²⁰ CZUBIŃSKI, Antoni. TOPOLSKI, Jerzy: *Historia Polski*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1988. s. 206. (dále jen CZUBIŃSKI, TOPOLSKI: *Historia Polski*)

²¹ Jedná se o označení let 1655–1660, tedy období polsko-švédské války.

²² WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 44–60.

²³ Podrobněji o této tématice viz HAUMANN, Heiko: *Dějiny východních Židů*. Olomouc: Votobia, 1997.

²⁴ Polsko bylo rozděleno celkem třikrát v letech 1772–1795, kdy si jeho území rozebralo Rakousko, Rusko a Prusko.

²⁵ WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*. In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: PWN, 1993. s. 52–53. (dále jen WRÓBEL: *Przed odzyskaniem niepodległości*).

²⁶ Neoficiální název Království polského, které existovalo od roku 1815. Hlavním městem byla Varšava, v čele stál ruský car. Po likvidaci Lednového povstání v roce 1863 bylo území zbytků autonomie a přejmenováno na Poviselský kraj.

²⁷ WRÓBEL: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 53.

příchozími byli hlavně bohatí a vzdělání Židé z Litvy vydávající časopisy a zakládající školy. Přistěhovalci mluvili rusky, proto byli Poláky považováni za součást rusifikace.²⁸ Hovoří-li se v souvislosti s Židy o území zabraném Ruskem a Kongresovce, je třeba uvést, že během národních povstání představovala židovská minorita nemalou pomoc pro Poláky.

V rakouskou monarchii zabrané Haliči se nacházeli především chasidští Židé.²⁹ Podobně jako v Rusku se i zde potýkali s různými omezeními. Zlepšení znamenal toleranční patent Josefa II. Přelom pak představoval rok 1867, kdy Židé získali emancipaci, nebyli však uznáni jako národ, což znamenalo zákaz používání hebrejštiny a jidiš na úřadech atd.³⁰ I zde Poláci, zejména rolníci, nepociťovali k Židům příliš sympatií. Podle nich byli Židé příčinou alkoholismu i špatné hospodářské situace. V roce 1898 došlo na 33 místech v Haliči k vlně pogromů.³¹

O něco odlišněji se vyvíjela politika v pruském záboru. Židé museli během obchodních jednání používat němčinu a snášet asimilaci. Židovští občané, kteří se asimilovali a odložili tradiční oděv, získali další práva.³² Znevýhodňováno bylo naopak židovské obyvatelstvo odmítající asimilaci. Ani na pruském území nebyl vztah polských obyvatel k Židům pozitivní. Poláci se s velkou neochotou dívali na to, jak tito obyvatelé přijímali němčinu, a většina z nich setrvala v proněmeckých postojích. Nedocházelo tu však k tak výraznému antisemitskému vystupování jako tomu bylo v ruském záboru. Postavení židovského etnika se začalo zhoršovat na konci 19. století s vzestupem nacionalistických tendencí Němců a Poláků.³³

V době první světové války byli Židé většinou na straně záborových mocností. Poláci pro ně díky negativním postojům nepředstavovali vhodné partnery. V Rusku se dokonce někteří rabínové modlili za úspěch této velmoci. Rakousko a Německo využívaly ruský antisemitismus, aby do svých armád přilákaly co nejvíce Židů.³⁴ Ortodoxní a chudí se o spor nezajímali a zůstávali neutrální. Tato skupina se shromažďovala ve válkou zmítané Varšavě, narůstaly snahy deportovat je do nitra Ruska. Sílil antisemitismus a docházelo k protižidovským agitacím.³⁵ Zdaleka ne všichni Poláci podporovali toto chování, našli se i

²⁸ WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 53–54.

²⁹ *Dzieje Żydów w Polsce – Zabór austriacki*. [online], [cit. 2012-03-23]. Dostupný z [www: <http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_zabor_austriacki.html>](http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_zabor_austriacki.html).

³⁰ WRÓBEL: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 54–103.

³¹ WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 60–80.

³² WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s.60–80.

³³ WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 103.

³⁴ WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, op. cit., s. 104.

³⁵ *Dzieje Żydów w Polsce – Zabór austriacki*. [online], [cit. 2012-03-23]. Dostupný z [www: <http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_zabor_austriacki.html>](http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_zabor_austriacki.html).

tací, kteří ho odsuzovali. Židům byl například nakloněn Józef Piłsudski.³⁶ V jeho armádě tvořili židovští vojáci významnou sílu.³⁷

2.3 Židé v meziválečném Polsku

Během prvních dnů existence nezávislého Polska převažovaly antisemitské postoje. Opět docházelo k pronásledování židovské menšiny. Lidé spojovali Židy s nepřátelskými stranami, nejčastěji s Ruskem. V souvislosti s touto východní mocností byl židovský lid prezentován jako živel šířící komunismus v nově vytvořeném státě. Tyto názory veřejně rozšiřoval Roman Dmowski³⁸ spolu se svými přívrženci.³⁹ Židé dle jejich ideologie ztělesňovali ohrožení suverénního polského státu. Smutným faktem zůstává, že se zvrácenými názory Dmowského sympatizovala velká část polského národa. V listopadu roku 1918 došlo k pogromům v mnoha městech, například ve Lvově, Pinsku a Kielcích.⁴⁰

Stěžejní charakter pro životní podmínky Židů v meziválečném Polsku měly dva dokumenty – Malá versailleská smlouva a březnová ústava. První z dokumentů, jeden z výsledků Versaillské mírové konference, byl schválen 31. července 1919.⁴¹ Polský stát se v něm zavazoval zajistit menšinám svobodu vyznání, existenci školství, svobodné používání jazyka a Židům dodržování šabatu. Práva menšin a jejich rovnoprávnost se staly součástí i druhého dokumentu – březnové ústavy schválené 17. března 1921. Ústava však byla problematická. Její součástí totiž nebylo zrušení některých diskriminačních opatření. V dokumentu se tvrdí, že dosud existující právní nařízení a zákony, které jsou v rozporu s ústavou, budou řešeny legislativními orgány, jejichž povinností je sladit je do jednoho roka s konstitucí. Zmíněná část přinesla mnoho komplikací. Mnohá omezení zůstávala platná a k jejich definitivnímu zrušení došlo až za deset let.⁴²

V prvních letech svobodného státu byla hlavním hlasatelem antisemitských nálad Endecja v čele s Romanem Dmowskim.⁴³ Endecja na Židy útočila hlavně v tisku. Vycházelo mnoho článků se silným antisemitským zabarvením. Zajímavým úkazem v právě zrozeném

³⁶ Józef Piłsudski (1867–1935) byl spoluzakladatelem PPS, zasloužil se o vznik samostatného polského státu. Zastával funkci maršála a náčelníka polského státu. V roce 1926 nastolil autoritářský režim (sanace), který trval až do jeho smrti v roce 1935.

³⁷ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 92.

³⁸ Roman Dmowski (1864–1939) byl spoluzakladatelem Národní demokracie (Endecja). Zastupoval Polsko na Versaillské mírové konferenci. Patřil mezi hlavní ideology polského nacionalismu.

³⁹ TOMASZEWSKI, Jerzy: *Niepodległa Rzeczpospolita*. In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*, Warszawa 1993. s. 182. (dále jen TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*).

⁴⁰ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit. s. 182.

⁴¹ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 182.

⁴² TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 182.

⁴³ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 182.

státě byl pokus zavést diskriminační nařízení numerus clausus,⁴⁴ tedy omezit počet nepolských studentů na vysokých školách. Vzhledem k tomu, že zastoupení litevských či ukrajinských studentů na polských univerzitách nebylo příliš vysoké, bylo jasné proti komu nařízení směřuje. Na univerzitách byl dokonce proveden průzkum, ve kterém se měli vyučující a studenti k otázce Židů vyjádřit.⁴⁵ Většina škol bohužel souhlasila se zavedením nařízení. Z výsledků je jasně vidět, že zakořeněné protižidovské předsudky se netýkaly pouze rolníků, jak tomu bylo dříve. Antisemitská hesla byla v té době vlastní polské inteligenci a rozšiřovala se i mezi mladými lidmi. K zavedení zákona numerus clausus ještě tehdy díky zásahu mocností nedošlo. Opatřením by totiž Polsko porušilo mezinárodní smlouvy. Pomyslné vyvrcholení protižidovských nálad a agitace Endecje představovalo zavraždění přítele Józefa Piłsudského, prezidenta Gabriela Narutowicze 16. prosince roku 1922.⁴⁶ Poté, co Narutowicz vyhrál volby a porazil kandidáta Endecje Mauryceho Zamoyského, spustila proti němu tato strana štvavou kampaň. Přívrženci Dmowského jej označovali za prezidenta Židů a zednářů.⁴⁷ Důvodem byla jeho tolerantní politika vůči nepolskému obyvatelstvu, ale také to, že se o jeho zvolení zasadily právě menšiny.

Na druhou stranu je potřeba zmínit, že ne všichni občané Polska sympatizovali s antisemitismem. Za všechny lze uvést PPS v čele s již zmíněným Józefem Piłsudskim, jenž nebral v úvahu etnický původ obyvatel, ale jejich zásluhy vůči Polsku. Velká část Židů navíc měla z hlediska politického blízko k jeho socialistické straně. Důvodem nebyl pouze Piłsudského kladný vztah k národnostním minoritám, ale také značné rozšíření socialistických myšlenek mezi židovskými obyvateli.

Ve druhé polovině 30. let se začala situace obracet a postavení Židů se opět zhoršovalo. Důvodů bylo několik. První představovala zcela jistě velká hospodářská krize z roku 1929, jež zasáhla postupně všechny státy. Jejím výsledkem byla frustrace a zklamání, s klesající životní úrovní začal vzrůstat nacionalismus. Obyvatelstvo, znechucené poválečným vývojem, bylo náchylnější uvěřit planým slibům demagogických politických stran. Krajně pravicovým stranám nahrával i fakt, že se na východě začal rozpínat Sovětský svaz. Nacionalističtí politici často poukazovali na nebezpečí hrozící z jeho strany. Tito lidé se často nezastavili ani před ztotožňováním všech příslušníků židovského národa s komunistickou stranou. Polská Endecja navíc upevňovala Poláky v přesvědčení, že za jejich nezaměstnanost jsou zodpovědní právě Židé díky svému odvěkému ekonomickému

⁴⁴ WEGRZYNEK, Hanna: *Numerus clausus*. [online], [cit. 2012-04-25]. Dostupný z [www: <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/93,numerus-clausus/>](http://www.sztetl.org.pl/pl/term/93,numerus-clausus/).

⁴⁵ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 186.

⁴⁶ MACŮREK: *Dějiny*, op. cit., s. 302.

⁴⁷ MACŮREK: *Dějiny*, op. cit., s. 302.

potenciálu.⁴⁸ Dalším z důvodů vzrůstající agrese vůči Židům byla smrt Józefa Piłsudského v roce 1935.⁴⁹ Právě s tímto velkým Polákem zmizela i pomyslná ochranná ruka nad židovským obyvatelstvem.

Ve zvýšené míře se začaly objevovat útoky na Židy spjaté s táborem národních demokratů. Nacionalisté vyvolávali rozepře na různých místech, mezi která patřily univerzity, kde docházelo k častým útokům na židovské studenty. Právě na univerzitách se uplatňovala zásada, kdy židovští studenti mohli sedět pouze v jim vyhrazených lavicích. Těžkou situaci studentů židovského původu umocnil i zákon numerus clausus zavedený roku 1937.⁵⁰ Záminky k útokům byly často banální. Přečin, kterého se dopustil jeden Žid, se okamžitě stával záminkou pro útok na celou skupinu. Útočilo se na židovské obchodníky, častým byl i bojkot jejich obchodů.⁵¹ Pogromy, jejichž výsledkem byla smrt mnoha židovských občanů, se uskutečnily např. v Przytyku či Grodnie. Je sice pravdou, že některým pogromům předcházela smrt polského občana zaviněná Židem, jak tomu bylo kupříkladu v Grodnie.⁵² Smrt jednoho člověka by ovšem neměla být příčinou pomsty v podobě zabíjení celé skupiny. Princip kolektivní viny se však v Polsku stával běžnou a společností omlouvanou záležitostí. Smutnou kapitolu tvoří i postoj katolické církve, ta se sice od útoků na Židy distancovala, avšak kázání a postoje mnohých kněží měly výrazně antisemitský nádech.⁵³ Nezpochybnitelným faktem jistě zůstává, že pokud by se vlivní církevní hodnostáři skutečně chovali v duchu křesťanské nauky a veřejně vyzývali k toleranci vůči Židům, antisemitismus nemusel být v Polsku v této době rozšířen v takové míře. Katolická církev představovala v polském prostředí organizaci ovlivňující celý život člověka takovou měrou, jako tomu nebylo nikde jinde v Evropě. Bohužel i její strukturu protkával od pradávna trvající antijudaismus a v meziválečném období i nacionalismus.

Polská vláda se snažila různými způsoby řešit problém Židů. Objevilo se několik koncepcí. Židům měl být umožněn větší přístup ke vzdělání a rozšířit se mělo také jejich působení v dalších oborech, především v zemědělství.⁵⁴ Další významnou teorií, jak řešit otázku židovského obyvatelstva, byla emigrace. Polská vláda se snažila zprostředkovat co největšímu počtu Židů odchod z Polska. Využíval se přitom hospodářský a administrativní nátlak, ale také jednání s ostatními státy.⁵⁵ V tomto směru s vládou spolupracovali i sionisté,

⁴⁸ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 187.

⁴⁹ MACŮREK: *Dějiny*, op. cit., s. 302.

⁵⁰ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 232.

⁵¹ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 232.

⁵² WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 116.

⁵³ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 214.

⁵⁴ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 214.

⁵⁵ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 215.

na rozdíl od vlády však upřednostňovali odchod pouze do Palestiny, nikoliv na další území. Nutno dodat, že území Palestiny nebylo schopné pojmout tolik osob, kolik si sionisté i polská vláda přáli.⁵⁶

Zvrat nastal v roce 1939, v té době již bylo jasné, kam směřuje Německo spolu se svou ideologií.⁵⁷ Hrozící nebezpečí sjednotilo dosud zneprátelené tábory. Politici a část inteligence odstoupila od nacionalistického pohledu na Židy, nevráživost vůči menšinám ustoupila do pozadí. Všichni obyvatelé Polska se postavili na obranu země. Židovští občané ochotně poskytovali finanční prostředky na udržení armády. Mnoho židovských mladíků se také do armády přímo zapojilo. Polští Židé tušili, jakou hrozbou je nacistické Německo. V časopise *Náš přehled (Nasz Przegląd)* ze srpna 1939 lze najít prohlášení sionistické organizace o tom, že ona i celý židovský národ roztroušený po světě stojí na straně Poláků.⁵⁸ Někdejší nevráživost a vzájemné nepřátelství se vytratily.

2.4 Situace během druhé světové války

Vypuknutí druhé světové války znamenalo pro Židy skutečnou katastrofu. Na území dobytých Německem začaly být uplatňovány tvrdé represe vůči židovskému obyvatelstvu. Všichni bez rozdílu věku či pohlaví museli nosit žluté pásky se symbolem Davidovy hvězdy, došlo ke konfiskaci nemovitostí, zablokování bankovních kont. Židé nemohli pracovat ve státních institucích, odkud byli propouštěni. Zavírány byly všechny židovské školy. Postupně přicházela opatření týkající se vymezených míst ve veřejné dopravě, zákaz navštěvování kin, parků atd. Polská veřejnost z větší části s touto diskriminací nesouhlasila. Za statečný lze označit postoj polské advokátní komory k německému nařízení o vyškrtnutí všech právníků židovského původu z listiny polských advokátů. Instituce se proti tomuto rozkazu ohradila, za což mnoho jejích členů skončilo v Osvětimi.⁵⁹

Je důležité zmínit se i o situaci Židů nacházejících se na polském území zabraném dne 17. září 1939 sovětskou armádou.⁶⁰ Velká část zdejšího židovstva viděla v ruské agresi bezpečí před německým nacismem a jakýsi trest za polský antisemitismus. Socialisticky založeným Židům byly navíc myšlenky rozšířené v SSSR blízké, takže ruské vojáky vítali s nadšením. Je ovšem zřejmé, že tento přístup se stal později záminkou pro opět se prohlubující polský antisemitismus. Zdaleka ne všichni Židé s tímto politickým názorem

⁵⁶ TOMASZEWSKI: *Niepodległa Rzeczpospolita*, op. cit., s. 215.

⁵⁷ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 120.

⁵⁸ PREKEROWA, Teresa: *Wojna i okupacja*. In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. s. 273. (dále jen PREKEROWA: *Wojna i okupacja*).

⁵⁹ WROŃSKI, Stanisław. ZWOLAKOWA, Maria: *Polacy Żydzi 1939–1945*. Warszawa: Książka i wiedza, 1971. s. 38.

⁶⁰ PREKEROWA: *Wojna i okupacja*, op. cit., s. 275.

podporovali sovětskou expanzi. Kupříkladu BUND podtrhoval příslušnost k polskému národu.⁶¹

Neustále diskutovanou otázkou zůstává vztah Poláků k Židům během války. Velice často se lze setkat s názorem, že nebýt Poláků, nemohli by Němci rozjet vraždění v tak velkém rozsahu. Toto tvrzení lze najít např. v deníkových záznamech Mordechaje Tenenbauma-Tamaroffa, jednoho z vůdců povstání v biatystockém ghettu. Ten se o Polácích vyjadřuje následovně: „*Kdyby nebylo Poláků a jejich pasivní a aktivní pomoci, v „řešení“ židovské otázky v Polsku – Němci by se nikdy neodvážili udělat to, co udělali. To oni – Poláci – křičeli „Žid“ na každého, komu se povedlo utéct z vlaku smrti. To oni chytali ty ubohé lidi, oni měli radost z každého židovského neštěstí – podlí Poláci.*“⁶² Poláci se skutečně účastnili práce během transportů do koncentračních táborů. Většina z nich si tak však nepočínala dobrovolně. Byli k tomu nuceni pod pohrůžkou smrti. Němci plánovali, že tzv. špinavou práci za ně odvedou Poláci a Ukrajinci. Našly se samozřejmě osoby jdoucí ruku v ruce s nacisty. Dle mého názoru však zastoupení takových jedinců v polské společnosti nebylo o mnoho větší, než tomu bylo u jiných národů. Je také třeba brát v úvahu, že se polský lid dostával do konfrontace s Židy mnohem častěji než obyvatelé jiných evropských států. Na území Polska se před válkou nacházela velká židovská komunita. Navíc jak ukazuje samotná historie, ve státě, kde žije kromě majoritního obyvatelstva také početná minorita, dochází téměř denně k různým sporům.

Vyvrátit často proklamovaný názor „co Polák, to antisemita“ lze několika skutečnostmi. První z nich je procentuální zastoupení Poláků mezi Spravedlivými mezi národy.⁶³ Z téměř 22 000 Spravedlivých mezi národy jich tvoří 6 000 Poláci. Díky těmto údajům se polští obyvatelé ocitají co do počtu zachránců na první příčce.⁶⁴ Počet však zcela jistě není konečný, o mnohých zachráncích se kvůli nedostatku informací neví.

Jako další důkaz polské pomoci židovským spoluobčanům lze použít existenci organizace Żegota. Šlo o polsko-židovskou organizaci vzniklou roku 1942, v níž byly sloučeny tři polské politické strany (PPS, Lidová strana – Stronictwo Ludowe, Demokratická strana – Stronictwo Demokratyczne) a dvě židovská sdružení (BUND, Židovský národní výbor – Żydowski Komitet Narodowy). Hlavní úkol Żegoty spočíval

⁶¹ PREKEROWA: *Wojna i okupacja*, op. cit., s. 276.

⁶² PREKEROWA: *Wojna i okupacja*, op. cit., s. 107. Polský originál: „*Gdyby nie Polacy, gdyby nie ich bierna i czynna pomoc w „rozwiązaniu“ kwestii żydowskiej w Polsce – Niemcy nigdy nie odważyliby się zrobić tego, co zrobili. To oni – Polacy – krzyčili „Żyd“ za każdym, komu udało się uciec z pociągu wiozącego na śmierć. To oni wylapywali tych biednych ludzi, oni cieszyli się z każdego żydowskiego nieszczęścia – podli Polacy.*“

⁶³ Lidé, kteří se během druhé světové války aktivně zapojili do záchrany Židů. Údaje shromažďuje muzeum Yad Vashem v Jeruzalémě.

⁶⁴ *Polscy Sprawiedliwi wśród Narodów Świata odznaczeni przez Yad Vashem*. [online], [cit. 2012-04-25]. Dostupný z [www: <http://www.sprawiedliwi.org.pl/pl/cms/polskie-towarzystwo-sprawiedliwych/>](http://www.sprawiedliwi.org.pl/pl/cms/polskie-towarzystwo-sprawiedliwych/).

v přerozdělování peněz získaných od vlády.⁶⁵ Díky získaným financím se množství Židů zachránilo před smrtí hladem, protože jim peníze umožňovaly alespoň o trochu zvýšit životní úroveň. Rada také zprostředkovávala výrobu falešných dokladů a pomáhala polským rodinám, které Židy ukrývaly. Pomoc mířila i do pracovních a koncentračních táborů. Żegota se snažila své názory šířit mezi polské obyvatelstvo a zapůsobit tak na jeho svědomí.⁶⁶ Za tímto účelem se tiskly různé letáky a články. Díky Żegotě napojené na exilovou vládu ve Velké Británii se navíc Západ dozvídal o systematickém a bestiálním vyvraždění Židů.

⁶⁵ PREKEROWA: *Wojna i okupacja*, op. cit., s. 356.

⁶⁶ PREKEROWA: *Wojna i okupacja*, op. cit., s. 357.

3. Židé v Polsku v období 1945–1967

3.1 Situace Židů a jejich vztah s Poláky

Před druhou světovou válkou žily v Polsku 3 miliony Židů a jak již bylo řečeno. Počet zachráněných se pohybuje mezi 40–100 000, přičemž jeho bližší určení je značně problematické. Těsně po válce totiž žádná instituce nevedla přesnou evidenci. Opírat se můžeme hlavně o údaje nashromážděné Ústředním výborem Židů v Polsku (Centralny Komitet Żydów w Polsce).⁶⁷ Do celé záležitosti navíc vnáší zmatky i přesídlování obyvatelstva ze SSSR v letech 1944–1947, kdy se do Polska vracelo násilně odvedené obyvatelstvo, jehož nemalou část tvořili Židé.⁶⁸

Osoby vracející se domů ovšem často čekalo nepříjemné překvapení. Majetek, který jim byl během války zkonfiskován, se totiž ocitl v rukou Poláků, kteří jej chápali jako své vlastnictví. Nově získané věci odmítali předat původním majitelům. Obdobná situace se mnohdy týkala i židovských dětí, jejichž noví polští opatrovníci je jen neradi vraceli rodičům.⁶⁹

Určit jednoznačně vztah Židů a Poláků na válkou rozvráceném území není možné. Obě strany si prošly utrpením a jejich pocit křivdy je pochopitelný. Při objektivním hodnocení situace ovšem nelze přehlédnout názory, že Poláci v sobě mají zakořeněný antisemitismus, který se plně projevil za války a pokračoval i v době poválečné. Takovéto hodnocení však není dle mého názoru pravdivé a nachází se na stejné úrovni jako heslo, že každý Němec podporoval nacismus.

Obviněním z antisemitismu bohužel nahrává v poválečném období několik nešťastných událostí, mezi nimiž zaujímá první místo pogrom, k němuž došlo ve městě Kielce 4. června 1946.⁷⁰ V této obci se nacházela poměrně početná židovská menšina. Již nějakou dobu se mluvilo o tom, že Židé unášejí děti a jejich krev používají k rituálním účelům. Toto nepodložené tvrzení začalo mít jasnější kontury v momentě, kdy zmizel devítiletý Henryk Błaszczuk.⁷¹ Po dvou dnech nepřítomnosti se dítě objevilo s tím, že jej unesli Židé a věznili v domě, který byl střediskem židovského společenského a kulturního života. Dle dobových výpovědí bylo jasné, že chlapce kdosi navedl k falešnému svědectví.

⁶⁷ ADELSON, Józef: *W Polsce zwanej ludową*. In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: PWN, 1993. s. 387. (dále jen ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*).

⁶⁸ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, s. 387.

⁶⁹ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, s. 388.

⁷⁰ KERSTEN, Krystyna: *Pogrom Żydów w Kielcach 4 lipca 1946 r.* Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 1996. s. 14. (dále jen KERSTEN: *Pogrom Żydów w Kielcach*).

⁷¹ KERSTEN: *Pogrom Żydów w Kielcach*, op. cit., s. 15.

Tím, že by mohlo jít o lež, se však nikdo nezabýval. Několik členů tamní Veřejné bezpečnosti rozhlásilo po městečku, že dítě skutečně unesli Židé. U domu se posléze začal hromadit nespokojený dav. Rozvášnění lidé brzy vtrhli do domu a plni antisemitského nadšení začali ničit a vraždit. Krvavá událost si vyžádala 42 životů a 40 zraněných. Je důležité zmínit, že se mezi agresivními obyvateli města vyskytovali i členové Veřejné bezpečnosti. V následném pochybném soudním procesu padlo několik obvinění. Bylo však zřejmé, že šlo o vykonstruované líčení a skuteční viníci potrestáni nebyli. Dle oficiálních výsledků se jednalo o jednu z posledních akcí polského odboje, kde se projevilo nacionalistické antisemitské cítění.⁷² Z dochovaných výpovědí a dokumentů lze prokázat, že pogrom byl s největší pravděpodobností vyvolán komunistickou stranou za účelem pošpinění odbojového hnutí a také odvrácení pozornosti Západu od zfalšovaného referenda v roce 1946.⁷³ Přítomnost příslušníků Veřejné bezpečnosti na místě činu nepřímo ukazuje na provokaci složek komunistické strany. Při hlubším zkoumání událostí v Kielcích lze však narazit na názor, že pogrom vyvolali samotní židovští členové komunistické strany ve snaze zdiskreditovat polský národ před světem a také snadněji umožnit emigraci židovských občanů z Polska.⁷⁴

V letech 1944–1947 zahynulo následkem vyhrocených protižidovských nálad přibližně 1 500–2 000 osob.⁷⁵

3.2 Židé a komunistická strana

Pro pochopení následujících událostí, zejména těch odehrávajících se v roce 1968, jsou význačné informace týkající se zapojení osob židovského původu do poválečné komunistické vlády.⁷⁶ Právě z této dosud nepříliš probádané sítě jmen a událostí lze vyvodit závěry, které mohou alespoň trochu pomoci v odkrytí pomyslného podhoubí antisemitské kampaně z roku 1968.

V Polsku byli dle tradiční představy Židé velice často ztotožňováni s komunisty. Počátky tohoto mínění lze hledat v meziválečném období, kdy se mnozí Židé stávali členy komunistické strany. Jejich počínání bylo logické a pramenilo z neustálého ohrožení. Komunismus nebyl založen na národnostních principech a skýtal tak formu osvobození. Po válce část židovského obyvatelstva chápala nastupující komunistickou vládu jako bariéru před nacionalisticky laděnými tendencemi. Komunisté se navíc velice rádi stavěli do role

⁷² KERSTEN: *Pogrom Żydów w Kielcach*, op. cit., s. 15.

⁷³ EISLER, *Jerzy: Polski rok 1968*. Warszawa: Instytut Pamięci narodowej, 2006. s. 96. (dále jen EISLER: *Polski rok 1968*).

⁷⁴ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 159.

⁷⁵ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 401.

⁷⁶ Podrobněji k problematice viz GROSS Jan Tomasz: *Upiorna dekada*. Kraków: Universitas, 1998.

jediných ochránců židovských občanů v Polsku, ačkoliv bylo toto jednání krajně pokrytecké.⁷⁷

Faktem zůstává, že se v rámci komunistické garnitury angažovaly osoby židovského původu. Mezi nimi lze zmínit např. Romana Zambrowského, Edwarda Ochaba, Hilaryho Mince, Jakuba Bermana či Józefa Cyrankiewicze.⁷⁸ Do struktury komunistické strany se přidal i Stefan Michnik, bratr aktéra událostí z roku 1968 Adama Michnika.⁷⁹ Zapojení těchto jedinců do komunistického aparátu a různé incidenty (např. události ve Slezsku, kdy někteří občané židovského původu nesli transparenty s nápisy „Ať žije polsko-sovětské spolenectví“)⁸⁰ stupňovaly nechuť Poláků vůči židovskému obyvatelstvu. Zřejmě nejčastěji skloňovaným argumentem proti Židům byla právě angažovanost některých z nich v komunistické vládě. Z mého pohledu až děsivě často zmiňuje tuto skutečnost Stanisław Wysocki v již několikrát citované knize *Żydzi w dziejach Polski*. Wysocki postupně spřádá teorii o skutečném cíli židovských občanů, tedy o kontrole nad celým polským územím.⁸¹ Jako příklad uvádí tento autor konstituování komunistické vlády, kdy se stal jejím předsedou Józef Cyrankiewicz a vedoucí pozice na sedmi ministerstvech obsadili rovněž funkcionáři židovského původu. Zmíněna je i skutečnost, že 80 % pracovníků ministerstva bezpečnosti tvořili Židé. Četností Židů v komunistickém aparátu se zabýval také Krzysztof Szwaigrzyk. Zjistil, že v letech 1944–1954 bylo 167 z 450 nejvýše postavených pracovníků ministerstva bezpečnosti židovského původu, což skutečně není málo, obzvláště vezmeme-li v potaz, že Židé v této době tvořili 1 % obyvatelstva v Polsku.⁸²

Posuzujeme-li účast židovského obyvatelstva na vládě, je třeba zohlednit několik bodů. Přeživší polská inteligence byla ve většině případů napojena na podzemí, zatímco židovští občané nikoliv, takže představovali pro komunisty vhodné a důvěryhodné kandidáty na členy vládních složek.⁸³ V úvahu je rovněž třeba vzít fakt, že Poláci chápali komunisty jako nové okupanty a jakákoliv spolupráce pro ně představovala kolaboraci.⁸⁴ Přestože někteří Židé dotvářeli komunistickou stranu, rozhodně nelze tvrdit, že by se v jejím rámci angažovala většina z nich. Mnozí židovští obyvatelé se raději stávali členy židovských stran např. Poalej Syjon či BUND, které sdružoval Ústřední židovský výbor (Centralny Komitet

⁷⁷ CHODAKIEWICZ, Marek Jan: *Po zagładzie – Stosunki polsko-żydowskie 1944–1947*. Warszawa: Instytut pamięci narodowej, 2008. s. 42. (dále jen CHODAKIEWICZ: *Po zagładzie*).

⁷⁸ WYSOCKI: *Żydzi w dziejach Polski*, op. cit., s. 152.

⁷⁹ WYSOCKI: *Żydzi w dziejach Polski*, op. cit., s. 152

⁸⁰ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 395.

⁸¹ WYSOCKI: *Żydzi w dziejach Polski*, op. cit., s. 161-165.

⁸² EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 100.

⁸³ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 394.

⁸⁴ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 100.

Żydów w Polsce).⁸⁵ Posoudit lze rovněž, do jaké míry si byli Židé vstupující do komunistické strany vědomi svých kořenů. Jak již bylo zmíněno, komunistická strana poskytovala Židům možnost asimilace a odpoutání se od původu mnohdy přinášejícího utrpení a ponížení. Z těchto událostí vyvozují, že se Židé vstupující do komunistické strany toužili stát součástí mezinárodního sdružení. Odhazovali tak vyznání svých předků. Nutno dodat, že dokonce samotný Hilary Minc prohlásil, že se Židé musí buď asimilovat nebo opustit Polsko.⁸⁶ Touha po asimilaci a postupující absence národního cítění je navíc podporována událostmi roku 1968. Někteří občané postižení antisemitskou kampaní si zpočátku ani neuvědomovali své židovství, ale považovali se za Poláky. Osobně tedy vnímám jakékoliv dohady o pokusu ovládnout dění v Polsku jako nesmyslné.

Po zmanipulovaných volbách roku 1947 nastal v Polsku proces upevňování nového režimu. Již o rok později začalo po vzoru SSSR docházet k čistkám uvnitř strany. Prezident Bolesław Bierut spolu s již zmiňovanými stranickými kolegy Jakubem Bermanem, Hilarym Mincem a Romanem Zambrowskim obvinili skupinu kolem generálního sekretáře Władysława Gomułky z pravicového a nacionalisticky zbarveného odklonu.⁸⁷ Docházelo k zatýkání a teroru. Právě podíl židovských komunistických politiků na stalinistických zločinech byl jedním z aspektů využívaných během antisemitské kampaně v roce 1968.

Mezníkem v historii polských Židů byl rok 1956, kdy byla pronesena slavná slova Nikity Chruščova kritizující kult Stalina. Kritika dosavadní formy režimu se nyní uplatňovala ve všech satelitech SSSR. Pro židovské obyvatele a Polsko byl rok 1956 významný také proto, že zemřel I. tajemník komunistické strany Bolesław Bierut. Předpokládalo se, že se jeho nástupcem stane Roman Zambrowski. Ke zvolení ovšem nedošlo, a to právě kvůli jeho židovskému původu. Podobný problém měl i další kandidát Edward Ochab, ten sice nebyl Židem, avšak protižidovsky zaměřeným členům komunistické strany byla trnem v oku jeho židovská manželka.⁸⁸ V říjnu 1956 se po velkém červnovém protestu dělníků v Poznani ujal nejdůležitějšího úřadu v polském státě Władysław Gomułka. Jeho zvolení představovalo promyšlený tah. Gomułka se jevil jako ideální kandidát zejména proto, že byl za doby utužování stalinského režimu vězněn.

V souvislosti s událostmi v roce 1956 je třeba zmínit skupiny, na něž se rozštěpila tehdejší vládnoucí elita.⁸⁹ Toto rozdělení má zásadní vliv na průběh dalších událostí. První

⁸⁵ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 427.

⁸⁶ KULA, Marcin: *Uparta sprawa – Żydowska? Polska? Ludzka*. Kraków: Universitas, 2004. s. 151.

⁸⁷ CZUBIŃSKI, Antoni: *Historia Polski 1864–2001*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008. s. 251. (dále jen CZUBIŃSKI: *Historia Polski*).

⁸⁸ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 263.

⁸⁹ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 264.

skupina, tzv. puławska, v jejímž čele stál Roman Zambrowski, tvrdila, že za zločiny z dob stalinizace nese zodpovědnost SSSR, a zároveň žádala demokratizaci poměrů. Frakce natolińczyků zase obviňovala z předchozích zločinů osoby okolo Romana Zambrowského. Charakteristickým rysem natolińczyků byl silný antisemitský tón.⁹⁰

Na závěr této kapitoly bych se ráda vrátila k poznaňským událostem a k jejich interpretaci již několikrát citovaným Stanisławem Wysockým. Zatímco se za skutečné příčiny poznaňského protestu považuje nespokojenost obyvatelstva se stávajícím režimem a klesající životní úroveň dělnictva, Wysocki si pohrává s myšlenkou, že neklidný průběh manifestace vyprovokovali židovští politici.⁹¹ Bermanovi, Mincovi, Zambrowskému a dalším se údajně nelíbilo, že jsou politici židovského původu odstraňováni ze svých pozic. Rozhodli se proto prý vyvolat demonstraci poukazující na to, že v Polsku existují protikomunistické tendence, k jejichž potlačení je bezpodmínečně potřebný bezpečnostní aparát s velice silnou a stabilní pozicí. Zpočátku pokojnou demonstraci přeměnila v krvavý protest údajně skupina speciálně nasazených jedinců napojených na židovské straníky. Z mého pohledu se opět jedná o další skutečnost zkreslující teorii, kterou nelze podložit relevantními důkazy. Dle mého názoru přítomnost takovýchto protižidovských teorií a jejich obhajoba na polské historické scéně utvrzuje Západ a samotné Židy o skutečně existujícím zarytém antisemitismu Poláků.

3.3 Emigrace Židů po druhé světové válce

Odchod židovského obyvatelstva z Polska do Palestiny a později, po druhé světové válce, do Izraele, lze rozdělit do tří vln, které byly reakcí na antisemitské nálady. Nejproslulejší a v této práci rozebírané vlně emigrace začínající rokem 1968, předcházely odchody reagující na události z let 1945–1946 a 1956.

Důvodů pro odchod v letech 1945–1946 bylo několik. Není jistě jednoduché představit si, jak se museli ihned po skončení války cítit přeživší Židé. Většina z nich ztratila rodinu a setrvala dále ve státě, kde docházelo k masovým vraždám příbuzných, muselo být velkou psychickou zátěží. Mnozí z Židů se snažili, bylo-li to v mezích jejich fyzických a finančních možností, začít nový život. Další motivací k odchodu byla přítomnost příbuzných v zahraničí, například v Palestině.⁹² Právě zde se v souvislosti s přípravami vzniku nového státu koncentrovalo stále více Židů usilujících o statut plnoprávného národa s vlastním územím. Nejdiskutovanější důvod k emigraci ztělesňovaly antisemitsky laděné útoky. Mezi

⁹⁰ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 265.

⁹¹ WYSOCKI: *Żydzi w dziejach Polski*, op. cit., s. 167–169.

⁹² ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 406.

nejkrvavější a nejznámější patří kromě již výše zmíněného pogromu v Kielcích, protizidovská vystoupení v Chełmu, Chrzanově, Čenstochové, Krakově, Radomi a Řešově.⁹³ Vystěhování se ze země, kde se ještě po válce nemohli občané židovského původu cítit bezpečně, bylo racionálním řešením.

Osoby rozhodnuté k emigraci opouštěly Polsko až do roku 1946 nelegálně a to buď individuálně nebo hromadně, k čemuž pomáhala organizace Bricha.⁹⁴ Organizace vznikla na konci roku 1944 v Lublině a jejími zakladateli se stali členové Centrálního výboru polských Židů (Centralny Komitet Żydów Polskich) Cywie Lubetkin, Antek Cukierman, Aba Kowner a Stefan Grajek.⁹⁵ Bricha zpočátku organizovala cestu do Palestiny přes Rumunsko, později se zastávkou stalo Německo a Rakousko. Dostat se z Polska bylo ovšem s postupujícím časem stále obtížnější, zvyšovala se totiž intenzita pohraničních kontrol. V roce 1946, kdy došlo k pogromu v Kielcích, začal mezi Židy narůstat strach. Představitelé židovských organizací se tedy rozhodli požádat vládní špičky o možnost legálního vycestování ze země. Vytoužené ovoce přinesla až návštěva u ministra obrany Mariana Spychalského, pro židovské emigranty se otevřely hranice. Během let 1944–1947 opustilo Polsko asi 140 000 lidí.⁹⁶

V Polsku fungovaly kromě Brichy ještě další organizace pomáhající Židům vycestovat. K nim patřilo emigrační oddělení (Wydział Emigracyjny) fungující jako součást Centrálního výboru polských Židů, dále Hebrejské sdružení pomoci imigrantům (Hebrajskie Stowarzyszenie Pomocy Imigrantom) či uskupení Pal-Amt. Tyto organizace se zabývaly legální emigrací osob, které získaly vízum daného státu.⁹⁷ Na odchodech se podílela rovněž ortodoxní strana Aguda.

Vliv na odchod z Polska měl poté zcela jistě i vznik Izraele v roce 1948. Emigrace, a to nejen do tohoto státu, probíhala až do roku 1951, kdy byla zakázána.⁹⁸ Jak se lze dočíst v již několikrát citované knize Jiřího Eislera, další vlna odchodů z polského státu začala pár měsíců předtím, než se vlády ujal Władysław Gomułka, a byla vyústěním výše zmíněných událostí z roku 1956.⁹⁹ Židé odcházeli z Polska, protože se báli zdejšího antisemitismu, ale jak zdůrazňuje autor také proto, že byli spojováni s krutým stalinisticky laděným režimem. Toto tvrzení ostatně sehrálo důležitou úlohu v roce 1968. Židé byli odstraněni z vedoucích

⁹³ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 96.

⁹⁴ Hebrejské slovo znamenající v překladu útěk.

⁹⁵ GRAJEK, Stefan: *Po wojnie i co dalej*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2003. s. 10.

⁹⁶ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 412.

⁹⁷ ADELSON: *W Polsce zwanej ludową*, op. cit., s. 415.

⁹⁸ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 97.

⁹⁹ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 97.

pozic nejen na lokální úrovni, mnoho z nich raději zvolilo emigraci. Celkově tedy v letech 1956–1960 odešlo z Polska zhruba 48 000 osob židovského původu.¹⁰⁰

¹⁰⁰ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 98.

4. Šestidenní válka a její důsledky pro antisemitskou kampaň

4.1 Šestidenní válka

Jedním z nejdůležitějších faktorů spouštějících nesmyslnou antisemitskou kampaň byla mezinárodní situace, tedy šestidenní válka, a nepřátelství mezi USA a západní Evropou na jedné straně a SSSR na straně druhé. Vše vyústilo v poměrně rozsáhlou emigraci občanů židovského původu z Polska.

Bezpečnostní situace Izraele byla již od roku 1948 nepříznivá. Okolní arabské státy se neohodlaly smířit s přítomností nového židovského souseda. Arabská nespokojenost vyústila dvěma konflikty, nejdříve během samotného vzniku Izraele v roce 1948 a poté tzv. „suezskou válkou“ roku 1956.¹⁰¹ Izraelská suverenity byla navzdory oběma sporům udržena a židovský stát mocensky i ekonomicky posiloval, zejména díky pomoci západních spojenců, mezi něž patřily USA či Spolková republika Německo. Růstu nového státu byl v počátcích nakloněn i sovětský blok. Zajímavý fenomén představovala situace, která nastala 29. listopadu 1947 při samotném hlasování států OSN o vzniku Izraele. Ve prospěch židovského státu totiž hlasovaly jak západní demokratické státy v čele s USA, tak SSSR a jeho satelity, např. právě Polsko.¹⁰² Tato vzácná shoda byla promyšleným strategickým krokem. Oba zneprátelené tábory totiž věděly, že Izrael se může stát významným hospodářským i politickým partnerem v tak významné oblasti, jakou představoval Blízký východ. Při první izraelsko-palestinské válce získal Izrael nemalou finanční pomoc od USA, ale také od Československa, které poskytovalo bránící se zemi zbraně a vojenské experty.¹⁰³

Velkým zklamáním pro sovětský blok se staly první izraelské volby konající se 25. ledna 1949. Komunisté získali pouze 3,5 % hlasů a Stalinovy iluze o tom, že by se Izrael mohl etablovat jako další sovětský satelit, se rázem rozplynuly.¹⁰⁴ Další kapkou do poháru sovětské trpělivosti pak byla finanční pomoc proudící do nově vzniklého státu z USA. Stalinova počínající nevole vůči novému státu se poté projevila vykonstruovanými obviněními proti lékařům židovského původu. Na počátku 50. let se tak již začínala v SSSR a jeho satelitech pomalu rozjíždět protizraelská kampaň, nezastavující se ani před obviňováním samotných členů komunistické strany. Stačilo, aby měl někdo židovský původ a rázem mu

¹⁰¹ *Historia*. [online], [cit. 2012-03-22]. Dostupný z [www](http://www.izrael.badacz.org/historia/historia.html):

<<http://www.izrael.badacz.org/historia/historia.html>>.

¹⁰² BROŽ, Ivan: *Arabsko-izraelské války*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2005. s. 30. (dále jen BROŽ: *Arabsko-izraelské války*).

¹⁰³ VELENSKÝ, Jan: *Izrael – ukazatel posledních časů*. Hradec Králové: Maranatha, 2002. s. 30-31. (dále jen VELENSKÝ: *Izrael*).

¹⁰⁴ BROŽ: *Arabsko-izraelské války*, op. cit., s. 106–107.

byla přišita nálepka přítele či špiona imperialistického Západu. Protiizraelské nálady zasáhly samozřejmě i Polsko, odkud v letech 1955–1960 postupně odešlo až 51 000 osob židovského původu.¹⁰⁵

V 60. letech začalo gradovat napětí mezi Izraelem a jeho arabskými sousedy. Silná protiizraelská rétorika se ozývala zejména z Násirova Egypta. Je třeba dodat, že egyptský prezident dával svou nevráživost najevo stále intenzivněji a odvážněji. Egypt byl po tzv. suezské válce zásobován zbraněmi pocházejícími ze SSSR, navíc mohl počítat s podporou Sýrie, Jordánska a Iráku.¹⁰⁶ Na jižních hranicích Izraele začalo docházet k pravidelně se opakujícím přestřelkám, na kterých se ve velké míře podílela organizace Al-Fatah podporována zejména Sýrií. „Komanda této organizace, obvykle působící v malých týmech tří nebo čtyř osob, překračovala hranice Izraele a na jeho území pokládala bomby.“¹⁰⁷ Událostmi, které nakonec donutily Izrael 5. června 1967 k preventivnímu útoku, byly egyptská žádost o odvolání jednotek mírových sil OSN ze Sinaje, uzavření Tiránských úžin, což znamenalo zablokování izraelského přístupu do Indického oceánu, a dále rozmístění a posílení egyptských jednotek na Sinaji.¹⁰⁸ Díky rychlé a pohotové reakci izraelských vojáků byly arabské armády během šesti dnů poraženy a střet je označován jako tzv. šestidenní válka.

Kvůli územnímu zisku byly izraelské jednotky v sovětském bloku označovány za okupanty. Zprávy o izraelské agresi a nelítostném teroru vůči arabskému obyvatelstvu se šířily rychlostí blesku a zaplavovaly nejdůležitější periodika v satelitech SSSR. Odtud byl již pouhý krůček k rozpoutání nenávistné kampaně proti Židům.

4.2 Politická situace v Polsku v 60. letech před vypuknutím šestidenní války

Poznaňské události přinesly uvolňování komunistického režimu. V jeho čele stál Władysław Gomułka, důležitou úlohu měli ovšem také Zenon Kliszko, Marian Spychalski, Roman Zambrowski a Józef Cyrankiewicz.¹⁰⁹ Ačkoliv bylo Polsko pod stálou sovětskou kontrolou a o demokratizaci poměrů tak nemohla být řeč, došlo k ustanovení několika zmírňujících opatření. Byla například opět povolena výuka náboženství ve školách a do čela

¹⁰⁵ *Dzieje Żydów w Polsce – Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*. [online], [cit. 2012-03-22]. Dostupný z www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_najnowsze.html.

¹⁰⁶ VELENSKÝ: *Izrael*, op. cit., s. 45.

¹⁰⁷ BROŽ: *Arabsko-izraelské války*, op. cit., s. 184.

¹⁰⁸ BROŽ: *Arabsko-izraelské války*, op. cit., s. 186.

¹⁰⁹ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 266–267.

populárního týdeníku *Tygodnik Powszechny* se mohl vrátit Jerzy Turowicz.¹¹⁰ Nová vláda se také snažila v zájmu zachování veřejného pořádku omezit různé radikální skupiny.¹¹¹

Postupem času však Gomułka od liberalizace režimu ustupoval, což bylo v jeho postavení naprosto logické. Nelze zapomenout na to, že se jednalo o komunistického politika, jehož činy a rozhodnutí měly být primárně podřízeny zájmům Sovětského svazu. V roce 1964 vystřídal v čele komunistické strany Leonid Brežněv dosavadního vůdce Nikitu Chruščova. Pro Gomułku znamenal nástup Brežněva neradostnou zprávou. Jeho vztah k Brežněvovi nebyl tak přátelský jako k Chruščovovi a polský politik byl nucen přijmout změny, mezi něž patřilo například upuštění od kritiky Stalina.¹¹² Začalo omezování svobody projevu, zpřísnění cenzury a zhoršení hospodářská situace.¹¹³ Úměrně se zastavením hospodářské expanze ubylo pracovních míst. Hospodářský pokles se odrazil také ve školství – studium na vysokých či špičkových středních školách se stalo skutečným luxusem, tento trend ovšem nekorespondoval s množstvím mladých lidí, kterých se narodilo mnoho v důsledku poválečného populačního boomu.¹¹⁴ Mizivá vidina dobře placené práce a nemožnost studovat na vysněné škole vyvolaly v lidech frustraci a nechuť k vládnímu systému. Očekávaná vláda Gomułky se stála zklamáním. Nesouhlas s novým směrem politiky na sebe nenechal dlouho čekat. Cenzura tisku nejvíce popudila umělce, spisovatele a vědce. V roce 1964 poslalo 34 zástupců polské inteligence dopis premiérovi Cyrankiewiczovi, tato listina se zapsala do historie jako *Dopis 34 (List 34)*.¹¹⁵ Odezva v podobě represí vůči autorům byla okamžitá. Jako rozporuplný hodnotím názor Stanisława Wysockého, který Židům přičítá popularizaci dopisu mezi polskými studenty.¹¹⁶ Podle Wysockého mělo být toto jednání prostředkem k odstranění nepohodlného Gomułky. Takového cíle šlo prý dosáhnout vyvoláním nepokojů, zejména v prostředí Varšavské univerzity. Z mého úhlu pohledu tato myšlenka odporuje historickým faktům. Jak již bylo výše zmíněno, Polsko se nacházelo v 60. letech v nepříznivé hospodářské a politické situaci. Odpor veřejnosti a inteligence byl spontánní reakcí na danou situaci a nelze jej přičítat údajnému židovskému spiknutí.

¹¹⁰ Jerzy Turowicz (1912–1999) byl významný novinář, publicista, hlavní postava novin *Tygodnik Powszechny*, které se staly v 80. letech neoficiálním periodikem opozice. Turowicz v letech 1953–1956 nemohl vést noviny, protože odmítl publikovat Stalinův nekrolog, v roce 1956 se mohl opět vrátit do jeho čela.

¹¹¹ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 271.

¹¹² CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 272.

¹¹³ KAMIŃSKI, Łukasz: *Marzec 1968*. [online], [cit. 2012-04-28]. Dostupný z [www: <http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html >](http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html).

¹¹⁴ BAUMAN, Zygmund: *O frústrácii a kaukliaroch*. In: HAVEŠI, Marián (ed.): *Kultura – výber esejí z polského emigrantského časopisu*. Bratislava: Kalligram, 2008. s. 228 (dále jen BAUMAN: *O frústrácii a kaukliaroch*).

¹¹⁵ KAMIŃSKI, Łukasz: *Marzec 1968*. [online], [cit. 2012-04-28]. Dostupný z [www: <http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html >](http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html).

¹¹⁶ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 173.

Podstatné události pro rozpoutání antisemitské kampaně se odehrály v samotné polské komunistické straně.¹¹⁷ Od 60. let vznikala uskupení bojující o vliv uvnitř strany. První skupinou byli „technokraté“ vedení Edwardem Gierkem. Druzí, tzv. „partyzáni“, měli větší vliv na pozdější antisemitskou propagandu. Hlavní postavou „partyzánů“ byl Mieczysław Moczar, jmenovaný v roce 1964 ministrem vnitra. Moczar se odvolával na tradici partyzánů, kteří se ovšem přidali k sovětské armádě. Nový ministr vnitra kolem sebe soustřeďoval nacionalisticky zaměřené osoby, zdatně využíval nespokojenosti polské veřejnosti s internacionalismem a z ní vyplývajícího příklonu některých jedinců k nacionalismu.¹¹⁸ „Partyzáni“ si brzy našli své příznivce, mezi něž patřilo například hnutí PAX.¹¹⁹ Skupina Židům vyčítala přílišný internacionalismus a nezájem o samotné Polsko. Moczarovi příznivci však neměli jasně definované hledisko, koho považovat za Žida. K příslušníkům této skupiny obyvatel se dle „partyzánu“ řadili i jedinci nesouhlasící pouze s útoky na židovské občany.¹²⁰ V roce 1967 po vypuknutí šestidenní války se záhy ukázalo, jak ničivé důsledky měly události, k nimž výrazně dopomohl právě Mieczysław Moczar.

4.3 Reakce vlády na šestidenní válku

Jak již bylo výše zmíněno, SSSR se spolu se svými satelity po vypuknutí šestidenní války postavil na stranu arabských států. Izraelci byli považováni za hlavní agresory. V tomto duchu se nesl i postoj Polska. Jak uvádí Dariusz Stola v knize *Kampania antysyjonistyczna*, média zpočátku informovala polskou veřejnost o vojenském konfliktu velice opatrně a vážila každé slovo.¹²¹ Bylo totiž naprosto zřejmé, že se izraelsko-arabský konflikt stane klíčovým pro rozložení mezinárodních sil. Od začátku také bylo jasné, na čí stranu se postaví USA a SSSR. Po vypuknutí sporu byl do Moskvy svolán sjezd představitelů komunistických stran z jednotlivých zemí, kam se 9. června vypravil Władysław Gomułka spolu s premiérem Józefem Cyrankiewiczem.¹²² Sjezd odsoudil Izrael a socialistické státy s ním měly zprerhat diplomatické styky. Rozhodnuto bylo také o finanční pomoci arabským státům.

Během moskevského jednání padla i zmínka o situaci panující v Polsku. Sovětští funkcionáři dali Gomułkovi najevo, že vědí o pozitivních reakcích některých Poláků na

¹¹⁷ KAMIŃSKI, Łukasz: *Marzec 1968*. [online], [cit. 2012-04-28]. Dostupný z [www](http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html):

<<http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html>>.

¹¹⁸ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 266-278.

¹¹⁹ PAX byla organizace založena v roce 1947 Bolesławem Piaseckim. Vycházela z předválečného fašizujícího hnutí Ruch Narodowo-Radykalny Falanga, po komunistickém převratu vystupovala jako oficiálně uznávané hnutí katolíků.

¹²⁰ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 279.

¹²¹ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 32.

¹²² STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 32.

izraelské úspěchy.¹²³ Tento okamžik lze pro další vývoj shledat jako velmi důležitý. Gomułka si byl vědom vážnosti mezinárodní situace. Pro jeho politickou kariéru rozhodně nebyly dobré jakékoliv polské projevy sympatií vůči Izraeli a věděl, že je musí minimalizovat. Prvního tajemníka polské komunistické strany ovlivňovaly také jeho osobní antipatie a nedůvěra k soudruhům židovského původu. To lze doložit například dopisem Stalinovi z roku 1948, kde Gomułka píše o nelояalitě některých židovských straníků k polskému národu.¹²⁴

Sjezd v Moskvě měl klíčový vliv na dění v Polsku. V souladu s oficiálním usnesením bylo haněno vše, co mělo spojitost s Izraelem. Nutno ovšem podotknout, že v Polsku se komunisté rozhodli proti nebezpečným sionistickým elementům bojovat až příliš horlivě a zdejší reakce na šestidenní válku neměla obdoby v žádném sovětském satelitu. Pro odpověď na otázku, co motivovalo polskou vládu k tak razantnímu postupu, existuje několik vysvětlení. Prvním je pokračování s odstraňováním Židů z různých úřadů v období po roce 1956. Šestidenní válka a postoj SSSR byly vlastně skvělou příležitostí, jak z nejvyšších a dosud nedotčených příček odvolat funkcionáře židovského původu. Za další příčinu lze považovat fakt, že si Gomułka uvědomoval, že veřejnosti nelze neustále připomínat poznaňské události a následné uvolňování režimu po jeho nástupu do funkce. Upozornění na krátké zlepšení po stalinovské hrůzovládě mělo kdysi zamaskovat stále zjevnější nedostatky režimu. V nastalé situaci to už ovšem nešlo.¹²⁵

Odvrátit pozornost od krachujícího režimu měl tedy hon na čarodějnice, jehož účelem bylo v tomto případě zasáhnout nevlástecky smýšlející jedince a skupiny. Ideálními kandidáty na nelояální občany se stali Židé. Jak zmiňuje sociolog Zygmund Bauman, židovské obyvatelstvo splňovalo veškerá kritéria pro obětího beránka – bylo dostatečně slabé, zejména jednalo-li se o roztroušenost a nejednost v polském státě, dále natolik silné, aby mohl pocit přesily a vítězství nad ním přinést vytoužené hrdinství, a konečně díky zakořeněným stereotypům nebylo těžké přesvědčit ostatní o jejich démoničnosti. Antisemitismus byl zcela zjevně použit jako nástroj pro rozbití opozice, zastrašení a také pro získání podpory střední třídy.¹²⁶ Maximálnímu využití dřívějších protižidovských nálad a snahy zvýšit národní hrdost by ostatně nahrávalo jmenování Mieczysława Mocзара ministrem vnitra. Obsazení takto důležité pozice vůdcem agresivní nacionalisticky orientované skupiny ztělesňovalo promyšlený plán a rozhodně se nejednalo o

¹²³ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 33.

¹²⁴ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 35.

¹²⁵ ROZENBAUM, Włodzimierz: *Zanim nastąpił Marzec 1968. Plotkies*, 11. února 2003, č. 11. [online], [cit. 2012-4-5]. Dostupný z: <<http://webnews.textalk.com/plotkies/>>.

¹²⁶ BAUMAN: *O frústrácii a kaukliaroch*, op. cit., s. 237.

náhodou. Gomuškova politika směřovala k asimilaci menšin a vytvoření homogenního vlasteneckého, avšak pro komunismus nadšeného polského národa. Snahy komunistického režimu o asimilaci lze vysledovat na průběhu politiky po událostech roku 1956. Proces popisuje Włodzimierz Rozenbaum v již citovaném článku *Zanim nastąpił Marzec 1968*. Roku 1957 byl ustanoven Výbor pro záležitosti národnostních menšin (Komisja KC do Spraw Narodowościowych) a Národnostní výbor (Komisję Narodowościową), který ovládl všechny lokální výbory. Menšiny od této chvíle spadaly nikoliv pod premiéra, jak tomu bylo dosud, ale podřizovaly se ministerstvu vnitra, kultury a školství. Na úřadech byly navíc zřízeny speciální výbory pro národnostní menšiny.¹²⁷ Domnívám se, že Gomuškovy kroky spojené s asimilací, byly součástí vyššího záměru. Prvního tajemníka komunistické strany motivovala zášť vůči Židům. Jejich odstraňování z nejvyšších postů mohlo být pomstou za léta strávená v žaláři a především pak plněním úkolu nařízeného Moskvou. Gomuška zdatně využil šestidenní válku a postoj SSSR jako roušku pro zakrytí upadajícího režimu.

K oficiálnímu přerušení diplomatických styků s Izraelem došlo 12. června 1967.¹²⁸ Jakýmsi symbolickým začátkem antisemitské kampaně byl 18. červen, kdy Polsko opustil izraelský velvyslanec Dov Sattah.¹²⁹ V době Sattahova odletu zorganizovala vláda frašku poukazující na naprostou primitivnost jejího jednání. Na letišti přijelo asi 200 podnapilých jedinců představujících údajně spontánní reakci lidu. Ve skutečnosti se ovšem jednalo o osoby z ministerstva vnitra přímo podřízené Moczarowi.¹³⁰

O den později proběhlo setkání odborových svazů, kde vystoupil Gomuška. Právě Gomuškův proslov se stal jedním z nejnámějších bodů celé antisemitské kampaně. Místo očekávaného nudného řečnění o stavu hospodářství Gomuška přítomné obeznámil s historií Izraele a jeho spojenectvím s americkými imperialisty. Izraelskou armádu navíc přirovnal k Hitlerovým jednotkám.¹³¹ Následující část lze považovat za nejdůležitější slova mající velký vliv na celou kampaň, ale zejména na její důsledek – emigraci. Gomuška vyjádřil své znepokojení nad tím, že se mezi polskými občany židovského původu nachází sympatizanti s Izraelem, dále prohlásil, že vláda uznává všechny obyvatele bez ohledu na národnost, ovšem že si v Polsku nepřeje mít žádnou „pátou kolonu“¹³² rozvracející stát a tyto

¹²⁷ ROZENBAUM, Włodzimierz: *Zanim nastąpił Marzec 1968*. *Plotkies*, 11. února 2003, č. 11. [online], [cit. 2012-4-5]. Dostupný z: <<http://webnews.textalk.com/plotkies/>>.

¹²⁸ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 106.

¹²⁹ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 106.

¹³⁰ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 106.

¹³¹ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 40.

¹³² Gomuška ve svém proslovu použil výraz „piąta kolumna“, což lze do češtiny přeložit jako pátá kolona.

„spiklence“ vyzval nepřímo k emigraci do Izraele.¹³³ Proslov se setkal s nebývalým ohlasem, pozitivním i negativním. Nesouhlas vyjádřil jeden ze členů politbyra Edward Ochab, jemuž vadilo, že se Gomułka takto vyjádřil bez předchozí porady s ostatními straníky. S tvrdou kritikou přišlo také Rádio svobodná Evropa. Nejvyšší představitelé strany se nakonec dohodli na tom, že nevhodné pasáže neproniknou na veřejnost. K jejich velké smůle se stal pravý opak, což vyvolalo značný rozruch a chválu Brežněva.¹³⁴ Gomučkova slova se stala rozbuškou a nepřímo také oficiálním schválením šikany zaměřené proti všemu, co jen připomínalo sionismus.

Na Gomučkův proslov navázalo ministerstvo vnitra na setkání, které se uskutečnilo 28. června 1967. Jeho průběh, důležité informace i vyvozené závěry jsou shrnuty v protokolu z tohoto zasedání.¹³⁵ Soudruzi se zde ztotožnili s Gomučkovými názory – odsoudili izraelskou agresi. Zároveň se zde objevily obavy z mezinárodního spiknutí sionistů. Údajně došlo k zaznamenání aktivity izraelské ambasády a její spolupráce s židovskými pracovníky americké ambasády.¹³⁶ Soudruzi konstatovali, že některé osoby polského politického života vyjádřili podporu Izraeli. Mezi ně patřili například členové katolické skupiny Znak (Tadeusz Mazowiecki a další), atd.¹³⁷ Účastníci sjezdu zároveň prohlásili, že se jim podařilo tyto sympatizanty s židovským státem odhalit. Vytyčeným cílem se pak stalo nalezení osob spolupracujících s mezinárodním sionistickým hnutím. Zmíněna byla spolupráce sionistů se Spolkovou republikou Německo a také nebezpečí plynoucí ze strany tohoto státu. Sjezd se rovněž shodl na tom, že naprostá většina polské společnosti vyjádřila podporu arabským státům.

Velice brzy začaly antisemitské postoje nabývat na síle. V archivech ministerstva vnitra se dokonce objevily dokumenty o tom, že se Židé po druhé světové válce snažili ovládnout Polsko.¹³⁸ Zastánci této nepodložené teorie bohužel mohli jako důkaz použít složení poválečné komunistické vlády. Útoky na židovstvo nebraly konce. Ministr vnitra Mieczysław Moczar ve svém projevu ze 7. října přirovnal, stejně jako pár měsíců před ním Gomułka, izraelské vojáky ke hitlerovcům.¹³⁹ Vyjádření tohoto typu ostatně nebylo nijak výjimečné. Například na Nový rok se v televizním vysílání objevila v tradičním Betlémě

¹³³ Stenogram wystąpienia Władysława Gomułki na Kongrese Związków Zawodowych, 19 czerwca 1967 r. In: STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit. s. 40-41.

¹³⁴ Stenogram wystąpienia Władysława Gomułki na Kongrese Związków Zawodowych, 19 czerwca 1967 r. In: STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 42.

¹³⁵ Protokół nr 002/67 posiedzenia Kolegium do Spraw Operacyjnych MSW, 28 czerwca 1967 r. In: STOLA, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 292-312.

¹³⁶ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 41.

¹³⁷ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 41.

¹³⁸ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 112.

¹³⁹ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 112.

loutka s páskou přes oko symbolizující izraelského ministra obrany Mošeho Dajana doprovázená písní sboru, který přirovnával tohoto politika k členům německé nacistické vlády.¹⁴⁰ Na podzim roku 1967 měli komunisté již jasně definovaného nepřítele, proti kterému bylo třeba v zájmu zachování chodu aparátu bojovat. Stali se jím Židé a krátce na to také představitelé inteligence a studenti.¹⁴¹ Nyní již stačilo pouze najít záminku pro počátek likvidace nepohodlných názorů. Prozatím docházelo k propouštění nedůvěryhodných osob zejména v armádě a na důležitých pozicích, jako důvod mnohdy posloužil nesouhlas s činy partyzánů.¹⁴²

S postojem vlády vůči Izraeli se samozřejmě neztotožňovalo mnoho občanů. Bohužel byli také kvůli svému pohledu různými způsoby trestáni. Vše, co se mohlo na první pohled zdát jako nesouhlas s oficiálním stanoviskem vlády, ačkoliv tomu tak ve skutečnosti nebylo, komunistický režim okamžitě likvidoval. Jakékoliv, byť sebemenší známky radosti z vítězství židovského státu měly být nemilosrdně potlačeny.¹⁴³

Na výroky obyčejných lidí hanící sionismus a občany židovského původu měla zcela jistě nesporný vliv média. Jedním z nejhorečnatějších nepřátel Izraele a sionismu byly oficiální noviny *Trybuna Ludu*. V souladu se stanoviskem vlády se na jejich stránkách začaly objevovat články napadající Izrael a jeho postup proti arabským státům. Za vše hovoří kupříkladu titul článků *Nová izraelská provokace*¹⁴⁴ nebo *Izrael používá na okupovaných arabských zemích politiku teroru*.¹⁴⁵ Články útočící na Izrael bylo možné nalézt na stránkách novin téměř denně. Noviny měly za úkol vyvolat v obyčejném Polákovi odsouzeném pouze ke zde předkládaným informacím dojem, že je Izrael krutým státem usilujícím o územní expanzi na úkor bezbranných arabských zemí. Židovský stát byl označen za okupanta. Velmi často informovala *Trybuna Ludu* své čtenáře o izraelských snahách zajistit si podporu různých sionistických organizací. Poláky měl o těchto aktivitách přesvědčit například článek s názvem *Izrael usiluje o větší pomoc světových židovských organizací*,¹⁴⁶ referující o návštěvě tehdejšího izraelského premiéra Léviho Eškola v USA, kde se měl setkat s představiteli čelných sionistických organizací. Informace tohoto ražení přizivovaly domněnky o existenci celosvětového sionistického spiknutí a snahy Židů ovládnout celý svět, což přispělo k rozšíření antisemitských nálad. Ukázkovým projevem byl dopis jednoho

¹⁴⁰ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 112.

¹⁴¹ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 115.

¹⁴² CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 280.

¹⁴³ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 109.

¹⁴⁴ *Nowa prowokacja izraelska*. *Trybuna Ludu*, roč. XXI, 6. 1. 1968, č. 5, s. 3.

¹⁴⁵ *Izrael stosuje politykę terroru na okupowanych ziemiach arabskich*. *Trybuna Ludu*, roč. XXI, 24. ledna 1968., č. 23, s. 1.

¹⁴⁶ *Izrael zabiega o większą pomoc światowych organizacji syjonistycznych*. *Trybuna Ludu*, roč. XXI, 12. ledna 1968, č. 11, s. 1.

z občanů vládě obviňující Židy z toho, že své majetky údajně nabyli díky izraelské pomoci.¹⁴⁷

Odpor k Izraeli a Židům vyvolávaly i zprávy týkající se podpory, jež se Izraeli dostávalo z USA. Podrobnosti se nacházejí ve výše zmíněném článku o návštěvě premiéra Eškola. Další rozporuplný článek nesl název *Výsledky návštěvy izraelského premiéra v USA jsou důkazem agresivních izraelských plánů*.¹⁴⁸ Pojednával mimo jiné o tom, že Izrael si je vědom materiální pomoci, jakou mu USA mohou poskytnout. Postoj USA byl navíc v článku nazván účelovým, protože si tehdejší americký prezident Johnson chtěl údajně zajistit podporu početné židovské menšiny v nadcházejících volbách. *Trybuně Ludu* se tak dařilo očerňovat nejen Izrael, ale také USA, a nepřímo nabádat polské obyvatele k antisemitsky zabarveným projevům.

¹⁴⁷ OSEKA, Piotr: Marzec '68. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008. s. 108-109.

¹⁴⁸ *Rezultaty wizyty Eszkola w USA dowodem agresywnych planów Izraela*. Trybuna Ludu, 13. ledna 1968, č. 12, s. 2.

5. Březnové události a jejich vliv na antisemitskou kampaň

5.1 Vznik a průběh březnových událostí

Jak již bylo řečeno, polská komunistická strana na podzim pojmenovala své nepřátele, jimiž byli sionisté, intelligence a studentstvo. Kritika vládnoucí garnitury se ozývala nejhlasitěji z univerzit, kde dávali svou nevoli najevo i profesori. Studentské protesty ostatně nebyly v tehdejší celosvětovém měřítku nikterak výjimečným fenoménem. V letech 1967–1968 demonstrovali studenti po celé Evropě, mimo jiné ve Francii, USA či Itálii.¹⁴⁹ Světové vlády se totiž musely vyrovnat s velkým množstvím mladých lidí narozených v nadějných poválečných letech. Bylo zcela logické, že polští studenti nezůstanou pozadu. Zdejší studentstvo pobuřovala nemožnost vyjádřit svůj názor bez toho, aniž by se museli bát o své další studium. Znechucovala je také deprimující hospodářská situace a v neposlední řadě je s ostatními evropskými studenty spojoval nedostatek míst na vysokých školách. Studenti organizující protesty patřili mezi dobře situovanou vrstvu tehdejší společnosti. Rodiče některých z nich byli vysoce postavení komunističtí funkcionáři, takže pro jejich děti většinou nebyl problém dostat se na Západ, číst zakázané tituly nebo emigrantský časopis *Kultura*.¹⁵⁰ Je jasné, že se nová generace seznámá s Orwellem a jinými nepovolenými autory dožadovala zlepšení situace. Pro protestující studenty se vžil název komandosové (komandos).¹⁵¹

Komunistická vláda viděla v nespokojenosti komandosů potenciální nebezpečí. Bylo více než zřejmé, že tím, co může režim ohrozit nejvíce, jsou mladí inteligentní lidé nebojící se nahlas ukázat na problémy a následně se pokusit je řešit. Dokud probíhala kritika v rovině diskuzí, nemohli komunisté nic dělat. Zasáhnout takřka bezdůvodně proti debatující mládeži by polské vládě na mezinárodní scéně nepřineslo nic dobrého. Bylo nutné najít způsob, jak mladé lidi vyprovokovat a přimět k akci, proti které by šlo zasáhnout.

Záminkou pro vystoupení proti studentstvu se nakonec stala divadelní hra *Dziady* největšího polského romantického spisovatele Adama Mickiewicze. Pro pobouřené studenty byla hra symbolem demokracie. V pocitech romantického básníka žijícího pod carskou nadvládou viděli jasnou analogii a nebylo pro ně těžké se s nimi ztotožnit. Vedení komunistické strany se na *Dziady* dívalo s velkou nelibostí, zejména protože obsahovaly množství protiruských akcentů. Komunisté tedy 31. ledna 1968 rozhodli o tom, že se

¹⁴⁹ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 280.

¹⁵⁰ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 56.

Mickiewiczovo drama nebude nadále hrát.¹⁵² V tomto bodě je opět zajímavé zmínit názor Stanisława Wysockého. Autor zde považuje stažení *Dziadů* za provokaci samotných židovských občanů. Jeden z funkcionářů Ozajasz Szechter prý upozornil sovětskou ambasádu na protiruský tón Mickiewiczovy hry, čímž vyvolal pozdější protesty. Studentské demonstrace a z nich plynoucí sankce byly dle Wysockého součástí židovského spiknutí majícího za cíl očernit polský národ a umožnit další emigraci do Izraele. Zjevným důkazem pro toto tvrzení byl prý židovský původ některých protestujících.¹⁵³ Wysockého myšlenka je dle mého názoru scestná. Nikdy se totiž popíračům takových teorií nepodařilo jasně prokázat spojitost mezi studenty a sionisty.

Likvidace hry se samozřejmě nelíbila již tak rozezleným studentům. Proti stažení dramatu se ihned začaly organizovat protesty. Při posledním představení se skupina 300 lidí přesunula k pomníku Adama Mickiewicze, aby mu vzdala hold. Proti účastníkům zasáhly jednotky milicí, které zadržely několik osob.¹⁵⁴ Studenti také vytvořili petici na obranu *Dziadů*. Během února se jen v samotné Varšavě objevilo na petici 3 000 podpisů, ve Vratislavi se jich podařilo nashromáždit 1 000.¹⁵⁵ V únoru došlo na Varšavské univerzitě k tzv. letákové válce (wojna ulotkowa) začínající letákem Jacka Kuroně a Karola Modzelewského s názvem *Petice za zachování Dziadů a její politický smysl (Polityczny sens petycji w sprawie „Dziadów“)*.¹⁵⁶ Na univerzitě se objevily další letáky, jejichž cílem bylo ukázat nesmyslnost stažení hry a demonstrovat proti režimu. Komunisté reagovali šířením svých letáků, jejichž náplní byly mimo jiné útoky na židovstvo. Kromě toho, že texty napadaly studenty židovského původu, mezi nimiž byli Michnik, Szlajfer, Blumsztajn, v nich mohl čtenář najít také předválečná antisemitská hesla typu „Žida za pejzy a za moře“.¹⁵⁷

Situace se stále více vyostřovala. Zákazem *Dziadů* bylo pobouřeno nejen studentstvo, ale také veřejnost a literáti. Signatáři, mezi něž patřili např. spisovatelé Tadeusz Konwicki, Melchior Wańkowicz či Jerzy Andrzejewski, vyjádřili nechuť nad stažením Mickiewiczova díla a také podporu demonstrujícím studentům.¹⁵⁸ Událostí, která přilila olej do ohně a spustila protesty, bylo vyloučení studentů Adama Michnika a Henryka Szlajfera z univerzity. Tento akt byl nesmyslný a neopodstatněný.¹⁵⁹ Proto se představitelé studentů Varšavské

¹⁵² WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 174.

¹⁵³ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 174.

¹⁵⁴ PACZKOWSKI, Andrzej. *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*. Warszawa 1995. s. 365. (dále jen PACZKOWSKI: *Pół wieku dziejów Polski*).

¹⁵⁵ PACZKOWSKI: *Pół wieku dziejów Polski*, op. cit., s. 364.

¹⁵⁶ EISLER: *PolSKI rok 1968*, op. cit., s. 224.

¹⁵⁷ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 83. Polský originál: „Żyda za pejzy i za morze“.

¹⁵⁸ EISLER: *PolSKI rok 1968*, op. cit., s. 228.

¹⁵⁹ EISLER: *PolSKI rok 1968*, op. cit., s. 228.

univerzity rozhodli zorganizovat demonstraci. Organizátoři naplánovali akci na 8. března 1968. Díky letákům s oznámením o protestu se mohli do akce zapojit všichni obyvatelé Varšavy. O připravované události se dozvěděla vláda a 7. března bylo vydáno nařízení o tom, že studentské shromáždění je nelegální a konat se může pouze po souhlasu vládních složek.¹⁶⁰

Několik tisíc osob se 8. března dopoledne shromáždilo před knihovnou Varšavské univerzity.¹⁶¹ Přítomní přijali rezoluci nesouhlasící s porušováním ústavy, cenzurou a zároveň vyjádřili své pohoršení nad postupem uplatněným vůči Michnikovi a Szlajferovi.¹⁶² Ke konci pokojného shromáždění přijely na místo autobusy s nápisem Výlet (Wycieczka), z nichž vystoupilo několik mužů v civilu. Jednalo se o zástupce organizací ORMO a ZOMO.¹⁶³ Dle dobových svědectví si ozbrojenci počínali nesmírně agresivně, studenty bili obušky a dokonce útočili i na náhodné kolemjdoucí s cílem ukázat, kdo vládne zemi.¹⁶⁴ Vládě se tímto jednáním nepodařilo ztlumit protesty, ba naopak. Brutální zásah příslušníků ORMO a ZOMO vyvolal demonstrace v dalších polských městech. Od 11. března vyjadřovalo svůj nesouhlas s postupem vládnoucí strany také studentstvo v Krakově, Lublině, Vratislavi, Lodži a Toruni.¹⁶⁵ Protestovali zde nejen vysokoškoláci, ale rovněž obyčejní lidé a středoškolská mládež.

Protesty si vyžádaly 2 500 zadržených osob, mezi nimi 597 studentů, ze škol bylo vyloučeno 317 studentů a 600 mužů muselo narukovat do armády.¹⁶⁶ Studenti se během akce pokusili navázat širší spolupráci s odborovými svazy, přes veškeré sympatie k tomu bohužel nedošlo.¹⁶⁷ Podstatným pro další události byl závěr, který vyvodila komunistická vláda. Podle ní zorganizovali protesty studenti židovského původu, jejichž rodiče byli odstraňováni z nejvyšších příček politiky.¹⁶⁸ Několik z nich jako Adam Michnik, Henryk Szlajfer, Barbara Toruńczyk nebo Antoni Zambrowski bylo odsouzeno do vězení. Potrestáni byli samozřejmě i přednášející obvinění ze sionismu. Mezi nejznámější z nich patřil sociolog Zygmund Bauman nebo filozof Leszek Kołakowski.¹⁶⁹

¹⁶⁰ EISLER: *Polski rok 1968*, op. cit., s. 228.

¹⁶¹ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 86.

¹⁶² STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 86.

¹⁶³ ORMO (Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej – Dobrovolnická složka lidových milicí) byla organizace složená z dobrovolníků a pomáhající složkám ministerstva obrany. Fungovala v letech 1946–1989. Organizace ZOMO (Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej – Motorizované složky lidových milicí) zasahovala během mimořádných událostí jako byly ozbrojené konflikty, ale také přírodní katastrofy atd. Fungovala v letech 1956–1989.

¹⁶⁴ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 87.

¹⁶⁵ PACZKOWSKI: *Pół wieku dziejów Polski*, op. cit., s. 366.

¹⁶⁶ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 88.

¹⁶⁷ PACZKOWSKI: *Pół wieku dziejów Polski*, op. cit., s. 366.

¹⁶⁸ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 266–280.

¹⁶⁹ CZUBIŃSKI: *Historia Polski*, op. cit., s. 280.

5.2 Protižidovská propaganda

Jak již bylo řečeno, odjezd izraelského velvyslance z Polska odstartoval několik let trvající antisemitskou kampaň vrcholící po studentských nepokojích v březnu roku 1968. Hned na začátek je třeba zmínit, že v Polsku se pro protižidovsky laděnou kampaň používá přídomek antisionistická, nikoliv antisemitská. Jak zdůrazňuje Dariusz Stola,¹⁷⁰ komunistický režim však ve skutečnosti bojoval nikoliv proti sionistům a spiklencům se Západem, jak původně deklaroval, ale proti osobám židovského původu bez ohledu na to, zda se sionistickým hnutím sympatizovali či ne. Je třeba dodat, že za Židy byli velice často považováni i lidé radící se z etnického hlediska mezi Poláky. Jak již bylo řečeno, v celém boji proti vlastizrádcům a sionistům představovali Židé pouze velice zdatně využitý symbol zakořeněných předsudků. Jak uvádí již výše citovaný sociolog Zygmund Bauman,¹⁷¹ Židé byli nepřitelem, proti kterému se dalo v roce 1968 bojovat nejsnáze a na němž se dala velice dobře demonstrovat moc režimu. Kromě historických předsudků mohla komunistická vláda v 60. letech využívat faktů, jakými bylo vysoké postavení politiků židovského původu zodpovědných za stalinské zločiny, dále izraelský postup vůči arabským státům a v neposlední řadě také původ protestujících studentů.

Zajímavým faktem je, že před březnem 1968 byly veškeré urážky na téma Židů tabu. Ve shodě s tím vláda brzdila jakékoliv veřejné projevy antisemitismu, mezi něž patřila například negativně zabarvená vyjádření o Židech nebo polsko-židovských vztazích.¹⁷² Z výše uvedených skutečností však vyplývá, že již vládní reakce na šestidenní válku nebyla v souladu s prosazovaným záměrem. Přestože se zpočátku objevovala hesla odsuzující sionismus, nikoliv židovské obyvatelstvo jako takové, urážky této skupiny občanů začaly být na denním pořádku. Březnové události lze poté považovat výbuch nakumulovaných protižidovských nálad.¹⁷³

Stejně jako po šestidenní válce fungoval i zde jako důležitý zprostředkovatel událostí tisk. Krátce po hlavních demonstracích z 8. března začaly být publikovány články hanící činy studentů. Na univerzitách se ovšem stále šířily různé letáčky vyzývající mladé lidi k akci. Jejich snahu představila *Trybuna Ludu* například takto: *Další excesy nezodpovědných elementů.*¹⁷⁴ Noviny přidělily studentům přídomek provokatérů, atd.

¹⁷⁰ STOLA, Dariusz: Jak i dlaczego kampania marcowa stała się antyżydowska. In: BERENDT, Grzegorz (ed.): *Společnost židovská v PRL před kampaní antysemitskou let 1967–1968 i po niej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009. s. 107.

¹⁷¹ BAUMAN: *O frústrácii a kaukliaroch*, op. cit., s. 237.

¹⁷² STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 193.

¹⁷³ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 193.

¹⁷⁴ *Kolejne ekscesy nieodpowiedzialnych elementów*. Trybuna Ludu. roč. XXI, 14. března, č. 73, s. 2.

Jako pozoruhodná se jevila rovněž snaha médií vyvolat v občanech dojem, že všichni obyvatelé Polska podporují vládu v čele s Gomuškou. Novinám na pár měsíců vévodily články s nadpisy typu *Společnost jednohlasně podporuje postoj vlády a jejího vedení*¹⁷⁵ nebo *Za socialismus, za stranu, s národem – Tisíce depeší Ústřednímu výboru a soudruhovi W. Gomuškovi vyjadřující solidaritu a podporu.*¹⁷⁶ Obsahy těchto článků není nutné nijak hlouběji rozebírat, protože za vše hovoří samotný titul. Komunistická strana byla prý denně zásobována dopisy plnými neutuchající podpory tisíců občanů. Lze však spekulovat o tom, kolik pravdy se skrývalo v oficiálních tvrzeních vlády a s ní spřízněných médií.

Kromě článků výše rozebíraného charakteru měly své místo také ty, které útočily na Izrael a sionisty. Vláda i média se dopouštěly stále větší demonizace Židů. Postup Izraele proti arabským státům, ale rovněž působení USA ve Vietnamu, byly nepřímě přirovnány k hitlerovským zločinům a to v článku s názvem *Zločiny hitlerovské a současné.*¹⁷⁷ Nezpochybnitelným zůstává, že takováto vyjádření na stránkách oficiálních novin musela být pro obyvatele židovského původu nepříjemná a vyvolávala v nich pocit znechucení a nespravedlnosti zejména tehdy, připouštěl-li si někdo protižidovské útoky více k tělu. Obdobný efekt měl i článek s názvem *Je nutné izolovat nepřátelé lidové vlasti od poctivě pracující společnosti,*¹⁷⁸ pojednávající o dopisech občanů komunistické straně požadujících odstranění nepřátelských sionistických členů společnosti.

Na světlo také vyplouvaly zprávy o sionistickém spiknutí. To však tentokrát již nabralo dle tisku protipolský nádech. Čtenář novin se například z článku s titulem *Nové útoky britských sionistů na Polsko*¹⁷⁹ dozvěděl, že sionistické skupiny ve Velké Británii ve snaze očernit polský stát jej prezentují jako místo, kde se šíří antisemitismus. Obdobná situace měla panovat i ve Francii, alespoň takové informace poskytoval článek s názvem *Antipolská sionistická kampaň ve Francii.*¹⁸⁰

Jedna z respondentek, Vera Lechtman, zmiňuje, že po událostech na univerzitách začalo pronásledování studentů s židovským příjmením. Veřejně se mluvilo o tom, že jejich rodiče využívali výhody plynoucí z polského státu. Právě drsná propaganda donutila Veru Lechtman k odchodu z Polska. Soudruh Gomuška a jeho kolegové tak v mnoha případech dosáhli svého.

¹⁷⁵ *Spółeczeństwo zdecydowanie popiera stanowisko partii i jej kierownictwa.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 24. března 1968, č. 83, s. 8.

¹⁷⁶ *Za socializmem, za partią, z narodem – Tysiące depeesz do KC i tow. Wł. Gomułki z wyrazami solidarności i poparcia.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 26. března 1968, č. 84, s. 1.

¹⁷⁷ *Zbrodnie hitlerowskie i zbrodnie współczesne.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 22. března 1968, č. 81, s. 2.

¹⁷⁸ *Wrogów ludowej Ojczyzny odizolować od uczciwie pracującego społeczeństwa.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 3. dubna 1968, č. 93, s. 1.

¹⁷⁹ *Nowe ataki syjonistów brytyjskich na Polskę.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 6. dubna 1968, č. 96, s. 4.

¹⁸⁰ *Antypolska kampania syjonistyczna we Francji.* Trybuna Ludu, roč. XXI, 7. dubna 1968, č. 97, s. 6.

6. Emigranti

6.1 Formální náležitosti emigrace

Reakce židovského obyvatelstva na antisemitskou agitaci na sebe nenechala dlouho čekat. Ačkoliv se drtivé množství židovských občanů asimilovalo a za domov považovalo Polsko, antisemitská kampaň jim opět připomněla jejich původ. Mnoho zejména mladých lidí si začalo uvědomovat, že komunisty ovládanou zemi nemohou dále považovat za svou vlast. Útoky ze strany vlády, médií, ale v mnohých případech také sousedů a kolegů v práci či škole nabývaly na intenzitě. Oběti se nejprve pokoušely nastalou situaci ignorovat, posléze však zjišťovaly, že tento způsob obrany není možný. Lidé uvažovali o odchodu. Myšlenka emigrace ovšem byla pro mnoho z nich nejdříve nepředstavitelná. S rostoucím pocitem nebezpečí však představa opuštění Polska získávala jasnější podobu.

Postoj vlády k emigraci byl pozitivní a polští komunisté se snažili ze země obyvatele židovského původu vypudit. Vůbec první zmínka o emigraci padla v již zmiňovaném slavném projevu Władysława Gomułky z roku 1967 vybízejícím Židy k odchodu do Izraele. Nízký počet žádostí o vycestování do Izraele nicméně přetrvával až do poloviny roku 1968, kdy se ještě kampaň neprojevovala v plné síle.¹⁸¹ Přímoú výzvou se stala Gomułkova slova pronesená v březnu téhož roku a o pár dnů později také projev premiéra Cyrankiewicze. Oba shodně tvrdili, že nebudou bránit vystěhování z Polska nikomu, kdo se již necítí být Polákem a za svou vlast považuje Izrael. Ve skutečnosti však mohl do Izraele emigrovat pouze člověk mající židovské předky.¹⁸² Osoby chystající se k emigraci byly nuceny vzdát se polského občanství a ze země vycestovaly pomocí zvláštního cestovního dokladu (dokument podróży). Polští obyvatelé židovského původu, kteří se rozhodli emigrovat do 12. 7. 1967, platili za tento doklad 300 zł. Po tomto datu se cena vyšplhala na 5 000 zł.¹⁸³

V letech 1968–1971 emigrovalo do Izraele 12 927 osob, přičemž nebylo vyhověno zhruba každé sté žádosti.¹⁸⁴ Aby bylo někomu zabráněno vycestovat z Polska, existovalo několik příčin. Nesouhlas byl dán kupříkladu osobě u níž existovalo riziko vyžrazení státního tajemství. Dalším důvodem byla existence manžela či manželky polské národnosti a finanční závazky, mezi něž patřilo například placení alimentů nebo probíhající soudní řízení.¹⁸⁵ Zamítnutí žádosti zažila i Vera Lechtman z důvodu smíšeného manželství. Její složka, ve které si o ní komunisté vedli záznamy, nicméně obsahovala poznámku o nemožnosti

¹⁸¹ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 211.

¹⁸² STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 212.

¹⁸³ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 212.

¹⁸⁴ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 213.

¹⁸⁵ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 213.

vycestovat kvůli závažným politickým důvodům. Emigrovat se jí nakonec podařilo až roku 1971.

Za zmínku stojí zcela jistě i dlouhá procedura, kterou museli lidé před odchodem z Polska podstoupit. Dotyční občané nejprve vyplňovali zdlouhavý několikastránkový dotazník, k němuž bylo nutné přiložit tři pasové fotografie. Následovala žádost ke státnímu radovi týkající se odebrání polského občanství a uhrazení částky 5 000 zł.¹⁸⁶ Jelikož v té době již byly zpřetrhány diplomatické svazky s Izraelem, emigranti se museli se žádostí o izraelské vízum obracet na holandskou ambasádu. Osoby absolvující všechny zmíněné kroky se navíc zavazovaly k tomu, že si cestu uhradí sami. Dále se vyžadovalo prohlášení o včasném zaplacení všech daní a poplatků. Vše korunovalo zřeknutí se bytu či domu, což mnoho lidí neslo velmi špatně.¹⁸⁷ Místa, kde si dříve hrávaly děti a rodiny prožívaly důležité chvíle, propadaly státu a stávaly se pouhou vzpomínkou na dřívější spokojený život.

Jedince, kteří úspěšně prošli všemi formálními fázemi, ovšem čekaly další nepříjemnosti spojené s vystěhováním se z bytu či domu. Na tento krok měli bývalí polští občané pouze jeden měsíc. Emigranti si mohli vzít zavazadla nepřesahující určitou povolenou hmotnost. Představa celého života sbaleného do několika kufrů však byla absolutně nereálná. To ostatně popisuje jeden z emigrantů Andrzej Karpiński: „*Měli jsme ruční zavazadlo, čtyři velké kufry s nejdůležitějšími věcmi, zkrátka totální nesmysl. Dovoleno bylo odvézt si pouze osobní věci a nejjednodušší věci, např. jednu konvici, jeden kávový servis pro dvanáct lidí.*“¹⁸⁸ Následovalo bolestné loučení nejen s příbuznými, ale i s cennými věcmi. Majetek se většinou rozprodával nebo případně zanechával známým a příbuzným, kteří zůstávali v Polsku.

Pomyslnou třešničkou na dortu uzavírající život v Polsku bylo loučení na Gdaňském nádraží ve Varšavě.¹⁸⁹ Z tohoto místa byli emigranti sváženi vlaky do Vídně, odkud pokračovali letecky do Izraele. Právě na varšavském nádraží si mnozí začali skutečně uvědomovat svůj odchod a to, že Polsko možná již nikdy neuvidí. Nostalgie, smutek a strach z budoucnosti umocňovaly zbytky rodin a přátel loučící se s emigranty na nádraží. Dalším faktorem ovlivňujícím psychiku odjíždějících byl strach z budoucnosti. Mnozí si nemohli být jisti, kde nakonec zakotví a jak se budou dále vyvíjet jejich životy. V Polsku zanechávali

¹⁸⁶ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 213.

¹⁸⁷ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna* op. cit., s. 213.

¹⁸⁸ TORAŃSKA, Teresa: *Jesteśmy – Rozstania '68*. Warszawa: Świat Książki 2008, s. 23. (dále jen TORAŃSKA: *Jesteśmy*). Polský originál: „*Mieliśmy bagaż ręczny, cztery duże walizki z dorobkiem całego życia, zupełny kretynizm. Wolno było wywieźć tylko rzeczy osobiste i najprostszy dobytek, np. Jeden czajnik, jeden serwis do kawy na dwanaście osób*“

¹⁸⁹ STOLA: *Kampania antysyjonistyczna*, op. cit., s. 233.

kromě zmiňovaných věcí také své pracovní kariéry. Zvláště pro starší lidi neovládající cizí jazyk musela být vidina života v nové zemi značně nepříjemná.

6.2 Profil emigrantů

Jak již bylo výše několikrát zmíněno, odjíždějící lidé patřili z velké části k elitě. Polské obyvatelstvo utrpělo následkem pobřežnové emigrace značnou škodu. Z jeho vrstev se vytratilí profesori, lékaři, vědci, umělci a studenti.

Zajímavým aspektem spojujícím emigranty byla komunistická ideologie. Židé, kteří přežili holocaust, se rozhodli odejít ze země, kde našli smrt jejich příbuzní. Troufám si tvrdit, že v těch zůstávajících v Polsku nebyly židovství a judaismus příliš pevně zakořeněny. Zmínění lidé se snažili asimilovat, k čemuž jim měla samozřejmě pomoci nadnárodní idea komunismu. Při pohledu na životní osudy emigrantů je více než zřejmé, že se jednalo o lidi zámožné, podporující komunistický stát. Například rodiče Zeni Rozenshein, Jerzyho Stankiewicz a Very Lechtman věřili komunistické ideologii. Na druhou stranu, například otec Avrahama Nanese s komunistickým systémem nesouhlasil.

Nová generace polských Židů studovala nejlepší polské vysoké školy, jako byla ta ve Varšavě nebo ve Vratislavi. Zajímavé je, že si mnoho mladých lidí de facto až do událostí v roce 1968 neuvědomovalo svůj původ. Jejich vlastní bylo Polsko. Tyto pocity popisuje i Jerzy Stankiewicz nepřipouštějící si příliš své kořeny. Rodiny ovšem zachovávaly vzpomínku na holocaust. Ačkoliv se značná část emigrantů narodila až po nacistických zločinech, jejich rodiče či prarodiče si nesli trauma poznamenávající do určité míry celou rodinu. Lze však říci, že právě ony strašlivé vzpomínky fungovaly jako motor k asimilaci a přizpůsobení se podmínkám daného státu. Důkazem je matka Very Lechtman, jejíž manžel zemřel v koncentračním táboře. Přestože byla tato žena v letech 1947–1954 pro podezření ze špionáže vězněna, žila v ní naděje, že pomůže vybudovat Polsko stojící na komunistických ideách.

Zlom znamenala šestidenní válka a události následující po ní. Mladí lidé začali pociťovat soucit s Izraelem, jejich pouto k této zemi sílilo. Dá se říci, že skutečné židovské povědomí vzbudili v mladých lidech právě komunisté díky protiizraelským agitacím. To, co bylo skryto v podvědomí, se dostalo na povrch. Židovská identita, kterou se před mnohými studenty snažili jejich rodiče skrývat a zaručit jim tak život nepoznamenaný antisemitismem, byla mnohými z nich opět nalezena.

Události na Varšavské univerzitě lze tedy označit jako klíčové pro znovuobjevení židovského původu. Lidé chápající za svou vlast Polsko zjistili, že jejich kořeny spočívají

jinde. Ve státě, kde se narodili a vyrůstali, si po březnových událostech nepřipadali jako právoplatní občané, ale jako nepřátelé. Lze si jen těžko představit šok, jakým si musela nadějná mládež projít. Vzpomínky na holocaust znovu ožily a ani několik desetiletí po skončení druhé světové války nenastal konec antisemitských nálad šířících se jako mor a zaplavujících celé Polsko. Jeden z emigrantů, Julian Berengaut, vzpomíná na události z 8. března 1968, kdy na půdu Varšavské univerzity vtrhly jednotky lidových milicí a ORMO.¹⁹⁰ Přítomná mládež začala skandovat „Gestapo“. Mladík si najednou začal připadat nesvůj. Nedokázal křičet. Uvědomil si totiž, že ačkoliv šlo o komunisty, nebylo jejich jednání tak kruté jako činy nacistických pohlavárů. Julianovi došlo, že pokud by se připojil k davu a začal také křičet, urazil by památku všech těch, kteří skutečně prožili Hitlerovo řádění. Julianovy pocity byly určitým způsobem zvláštní, ale potvrdily pravdivost výše uvedených tvrzení. Sám mladík doložil,¹⁹¹ že se u nich doma nevyslovovalo slovo Žid, ani se nehovořilo o tom, co se stalo se zbytkem rodiny během války. Tendence asimilovat syna projevil i jeho otec. Před hlavními demonstracemi přemlouval Juliana, aby se událostí neúčastnil. Zřejmě tušil, jak fatální následky synova touha demonstrovat přinese.

6.3 Rodinné zázemí

Pro formování osobnosti a jejího pohledu na svět je podstatná rodina a zázemí, které dokáže vytvořit. Všichni mí respondenti pocházeli z rodin udržujících povědomí o židovských kořenech. Respondenti si byli již od dětství vědomi svého původu a rodiče ho před nimi nikterak netajili. V těchto domácnostech se navíc aktivně používaly židovské jazyky, tzn. hebrejščina a jidiš. Avraham Nanes uvedl dokonce toto: „*Narodil jsem se ve Vilně. Většina dětí v sousedství byla židovského původu. Jidiš spolu s ruštinou byly mé první jazyky.*“¹⁹² Další dva dotazovaní, Jerzy Stankiewicz a Zenia Rozenshein, slyšeli židovské jazyky z úst rodičů, kteří je mimo jiné používali v momentě, kdy nechtěli, aby jejich děti rozuměly obsahu hovoru. V rodině Vera Lechtman používali jidiš prarodiče.

Rodiny respondentů, jak je zmíněno výše, navazovaly na své předky alespoň po jazykové stránce. Opomíjený aspekt ovšem představovalo židovské náboženství. Téměř všechny dotyčné domácnosti byly světsky zaměřené a symbolicky si připomínaly pouze nejdůležitější židovské svátky, například Pesach či Chanuku. Tento faktor šel ruku v ruce s politickým názorem daných lidí. Zenia Rozenshein a Jerzy Stankiewicz ostatně zmiňují, že jejich rodiče byli levicového smýšlení a podporovali tehdejší vládu. Vera Lechtman přiznala,

¹⁹⁰ TORAŇSKA: *Jestešmy*, op. cit., s. 67.

¹⁹¹ TORAŇSKA: *Jestešmy*, op. cit., s. 67.

¹⁹² Viz příloha č. 2.

že kdyby se někdo zeptal její rodiny na náboženské vyznání, zřejmě by se přihlásila k ateismu a to navzdory faktu, že význačné svátky slavila. Jak je obecně známo, komunismus zavrhuje jakékoliv náboženské doktríny ve prospěch ateismu. Není tedy překvapením, že se rodiny respondentů převážně obracely právě k tomuto myšlenkovému směru.

V něco odlišnější situaci se nacházel Avraham Nanes. Jak již bylo uvedeno, jeho otec nesouhlasil s komunistickým systémem. Rodina Avrahama Nanese se více orientovala na židovské tradice, ať už šlo o jazyk či náboženské zvyky.

6.4 Situace emigrantů a jejich postoj před a během šestidenní války

Emigranti žili krátce před vypuknutím šestidenní války obyčejným životem. Potýkali se s běžnými starostmi. Jerzy Stankiewicz a Avraham Nanes pracovali a studovali vysoké školy. Zenia Rozenshein právě ukončila studium medicíny. Jak bylo vylíčeno, před arabsko-izraelským sporem nedocházelo ze strany médií či vlády k výraznějším útokům na Židy. Tuto skutečnost potvrzují i někteří dotazovaní emigranti. Tři z nich se před šestidenní válkou neseťkali s projevy antisemitských nálad. Ty však zaznamenala v roce 1956 Vera Lechtman. Tehdy docházelo k protivládním protestům, jejichž pozdějším vyvrcholením byla vlna židovské emigrace. Vera Lechtman zároveň uvedla, že nářžky proti Židům zažila už jako malá v dětském domově.

Zlom nastal v létě roku 1967, kdy bylo jasné, že se Polsko stejně jako další státy sovětského bloku přikloní na stranu arabských zemí. Tento fakt nepřekvapil Avrahama Nanese: „*Postoj Polska byl naprosto přirozený vzhledem k tomu, do jakého bloku patřilo.*“¹⁹³ Nanes na druhou stranu tvrdí, že ani v návaznosti na šestidenní válku nezaznamenal jakékoliv protižidovské nářžky, ba naopak pocítil výrazy sympatie. V podobné situaci se nacházel Jerzy Stankiewicz, který rovněž nevnímal protižidovský tón. Odlišné zkušenosti má paní Zenia Rozenshein. Uvedla, že její otec byl přesunut na jinou pracovní pozici, zatímco matka přišla o práci úplně. Ze strany médií a vlády vnímala útoky proti Izraeli a posléze Židům. Své chování změnili i sousedé, kteří se začali odcizovat. Zároveň po slavném Gomułkově projevu pochopila, že Židé jsou nepřátelský element a není dobré jim důvěřovat. Ještě hůře na tom byla Vera Lechtman. Měla tu smůlu, že její narozeniny připadaly na den porážky arabských států. Žena uspořádala pro své kolegy z práce malé posezení. Záhy čelila obvinění, že podporuje Izrael a oslavuje jeho vítězství. Po nějaké době se navíc dozvěděla, že na ni někdo pravidelně donášel. Je zřejmé, že tyto ženy musely zákonitě vnímat protižidovskou propagandu výrazněji než oba muži a to zejména proto, že nepřátelský postoj

¹⁹³ Viz příloha č. 2.

vlády zasáhl přímo je a jejich rodiny. Důvodem také mohl být fakt, že Zenia Rozenshein i Vera Lechtman již pracovaly a jejich počínání bylo sledováno detailněji než jednání studentů.

6.5 Vztah emigrantů k březnovým událostem

Po vypuknutí šestidenní války a štvavé protiizraelské kampaně se začalo v Polsku odehrávat další drama, nespokojenost občanů, především mladých lidí se stále se zhoršující hospodářskou situací. Dva z respondentů, Jerzy Stankiewicz a Avraham Nanes, studovali. Oba se zúčastnili protestů na univerzitách, nepatřili však k jejich organizátorům. Zenia Rozenshein měla dítě, což jí de facto bránilo v aktivní účasti na demonstracích. Protestoval ovšem její bratr – student. V analogické situaci jako Zenia Rozenshein se ocitla Vera Lechtman, protestů se účastnil také její bratr. Žena konstatovala, že se brutalita vlády vůči mladým lidem nedala nijak pochopit.

Následky účasti na demonstracích na sebe samozřejmě nenechaly dlouho čekat. Avraham Nanes byl zatčen a strávil dva měsíce ve vězení. Jak uvedl, březnové události a postoj polské vlády ke studentům na něj působily velmi nepříjemně. Samotný březen 1968 však považoval za další pokus polského národa o získání svobody. Nanesova chuť bojovat za svobodu polského státu tedy vyvrací různé protižidovské teorie o tom, že by snad židovští studenti vyvolávali nepokoje za účelem rozbití a ovládnutí Polska, jak to ve své publikaci naznačoval Wysocki.¹⁹⁴ Mladík tu bojoval za svobodu a demokratické ideály státu, který považoval za svůj domov.

6.6 Důvody k emigraci

Na první pohled se zdá, že příčina emigrace byla u odjíždějících naprosto zjevná. Ačkoliv může rozbor událostí působit dojmem, jako by hlavní motivací k odchodu byla nenávislná kampaň, důvodů lze nalézt více. Prvotní, tedy tlak okolí, měl za následek zřejmě největší počet odjezdů. Lidé s židovským původem slýchali velice často od svých kolegů z práce a sousedů nelichotivé poznámky. Dostávali nevraživé vzkazy a výjimkou nebyly ani anonymní telefonáty s nemilým obsahem.

V případě studentů bylo zlomem vyloučení z univerzity a případný trest v podobě vojenské služby. Zde samozřejmě pokračovala šikana ze strany vládních složek. Je jasné, že postoj vládnoucí garnitury musel studenty zlomit. Nemožnost rozvíjet své dovednosti a pokračovat v úspěšném studiu či vidina podprůměrné práce byly poslední kapkou do poháru

¹⁹⁴ WYSOCKI: *Żydzi*, op. cit., s. 174–177.

trpělivosti mladých Poláků židovského původu. Mnozí vítali možnost opustit Polsko. Nebylo však jednoduché zprerhat vazby. V této zemi měli přátelé, partnery, školu a to vše museli opustit. Převážilo ovšem racionální stanovisko a odjezd do Izraele, popřípadě do jiné země.

Trest za účast na studentských nepokojích pocítil na vlastní kůži Avraham Nanes. Byl na dva měsíce zatčen. Žádost o vycestování do Izraele si podal ihned po propuštění na svobodu, když zjistil, že univerzity přišly o svou autonomii. Přiznává však, že o vycestování začal přemýšlet ještě před březnovými nepokoji. Na dotaz kdy konkrétně, reagoval slovy: *„Ještě před zmíněnými událostmi, od října 1967. Došlo ke snížení životní úrovně, pochopil jsem, že bude hůř. Rozhodl jsem se tedy využít privilegia daného pouze Židům. To znamená práva vycestovat.“*¹⁹⁵ Nanes tedy rozhodně neodcházela kvůli změně chování ze strany okolí, protože žádné nezaznamenal. V jeho případě jde o emigraci způsobenou nespokojeností s hospodářskou situací, nemožností svobodně vyjádřit svůj názor a politické přesvědčení. Lze tedy konstatovat, že oproti občanům polského původu majícím potíže s vládnoucí stranou mohli židovští obyvatelé emigrovat mnohem snadněji.

Zajímavým fenoménem je zcela jistě motivace Jerzyho Stankiewicze. I přes všechny peripetie, které přinesla šestidenní válka a březnové události, se nejprve rozhodl zůstat. Nesetkal se rovněž s antisemitskými poznámkami. Rozhodujícími byly podle Stankiewicze události ze srpna roku 1968 a příchod vojsk Varšavské smlouvy do Československa. V této chvíli Jerzy Stankiewicz pochopil, že se situace v zemích sovětského bloku bude vyvíjet pouze k horšímu. Stejně jako Avraham Nanes tedy využil svého židovského původu a emigroval do Izraele.

Odlíšné důvody vedly k opuštění Polska Zeniu Rozenshein. Protižidovskou kampaň rozpoutanou vládou a médií vnímala citlivěji než oba muži. Byla si vědoma toho, že se její otec i matka potýkali s problémy v zaměstnání. Zenia Rozenshein rovněž pocítila změnu v chování sousedů a to, jak se vzdalují. Přestože sama na vlastní kůži nezažila nevraživé poznámky, věděla o osobách, které se s nimi setkaly. *„Slyšela jsem o tom, že u jiných lidí byly dveře popsány nápisy, ať Židé vypadnou.“*¹⁹⁶ Po projevu Gomušky pochopila, že Židé nejsou v Polsku vítáni. Po březnových událostech již plně rozuměla účelu chování vlády: *„V dubnu jsem pochopila, že budu patřit mezi podezřelé občany a Polsko nechce, aby zde Židé žili. Podala jsem žádost a 13. června jsem spolu s manželem, rovněž lékařem, dcerkou a bratrem vycestovala.“*¹⁹⁷

¹⁹⁵ Viz příloha č. 2.

¹⁹⁶ Viz příloha č. 3.

¹⁹⁷ Viz příloha č. 3.

Veru Lechtman ovlivnil odjezd bratra do Švédska a následná reakce matky, jež se s odjezdem syna nemohla smířit. Děni v zemi představovalo poslední kapku. „*Po této noci jsem se definitivně rozhodla odjet. Za prvé na mě zapůsobil Gomulkův projev před odbory. Kromě řeči o páté koloně a o tom, že se Židé necítí být Poláky, mě šokovalo sdělení, že nám dá pas do Izraele. Za druhé mě zarazili příznivci vlády, skandující ve Varšavě: „Židi sionisti, pryč do Izraele!“*“.¹⁹⁸

Za zmínku stojí i fakt, že emigraci nesli těžce starší lidé, kteří po druhé světové válce zasvětili svůj život boji za lepší Polsko, což byl případ otce jednoho z emigrantů. „*Nejobtížnější pro něj bylo, že v Polsku, které budoval, je jeho synovi najednou upíráno právo být Polákem a jako Žid je nucen k odjezdu.*“¹⁹⁹

6.7 Osudy emigrantů po odchodu z Polska

Zenia Rozenshein i Avraham Nanes se shodují, že jediným možným místem, kam mohli jít, byl Izrael. Dle Zenii Rozenshein to bylo řešení, díky němuž jí už nikdy nikdo nemohl nařknout, že nežije ve své zemi. Avraham Nanes zase zdůrazňuje, že jeho domácnost byla židovská, z tohoto důvodu nebylo možné emigrovat nikam jinam než právě do Izraele.

První dny v novém státě bývají obtížné, zvláště nehovoří-li přistěhovalec zdejším jazykem. To potvrzuje Zenia Rozenshein – ona, ani její manžel neuměli hebrejsky, takže začátek byl těžký. V Izraeli však žili jejich příbuzní, díky kterým se Rozensheinovi dokázali přizpůsobit snadněji. Pouze minimální problém pak představoval nový domov pro Zeninu malou dceru. Po příjezdu začalo děvčátko chodit do školky a hebrejsky se naučilo za pouhé tři týdny, zatímco jejím rodičům to trvalo rok. Zenina rodina dostala bez jakýchkoliv komplikací byt a její manžel šel 1. července 1968 do práce, což bylo velice brzy, zohledníme-li fakt, že do Izraele přijeli 13. června. Samotná Zenia Rozenshein začala pracovat na začátku roku 1969.

Vera Lechtman uvedla, že pro ni byly první dny v Izraeli snesitelné díky rodině. Spolu s dětmi žila pár měsíců v hotelu pro nové obyvatele, kde se učila hebrejsky. Veřini potomci se aklimatizovali velmi rychle, stejně jako Zenina dcera. Vera Lechtman však sama přiznává, že hebrejšтина jí dělá dodnes problémy, takže děti a vnoučata opravují její chyby a výslovnost. Dalších pár měsíců po příchodu do Izraele si žena hledala práci, se kterou by byla spokojená. Krátce poté, co ji našla, nastaly komplikace. Kvůli nedostatku anesteziologů musela Vera Lechtman změnit svou specializaci a vzdát se pozice pediatřičky.

¹⁹⁸ Viz příloha č. 4.

¹⁹⁹ TORAŃSKA: *Jesteśmy*, op. cit., s. 83. Polský originál: „*Najtrudniejsze było dla niego to, że nagle w Polsce, którą on budował, jego synowi odbiera się prawo bycia Polakiem a jako Żyda zmusza się do wyjazdu.*”

Ještě rychleji se podmínkám nového bydliště dokázal přizpůsobit Avraham Nanes, který již na cestě do Izraele pochopil, že měl vycestovat mnohem dříve. Stejně jako Zenia Rozenshein emigroval i on s celou rodinou. V tomto ohledu tedy nebyli jmenovaní emigranti zatíženi steskem po blízkých. Avraham Nanes se tak ihned začal cítit jako doma. V době emigrace byl navíc studentem toužícím poznávat svět. Všichni mladí lidé trávili první dny v *kibucech*, kde se učili hebrejsky a připravovali se na život v zemi. Zde poznávali další emigranty z Polska, ale také mnoho nových osob z celého světa, což musela být nedocenitelná zkušenost.

6.8 Vztah emigrantů k Polsku

V textu jsem již několikrát zmiňovala, že občané židovského původu považovali Polsko za svůj domov. Ať to byli jedinci, kteří na vlastní kůži zažili druhou světovou válku nebo mladí studenti, pro něž holocaust představoval součást rodinné historie. Poznámky o nespolehlivém židovském elementu objevující se ve veřejném životě znamenaly pro mnohé šok. Židé si zároveň uvědomili, že svůj domov musí hledat jinde, nejlépe tam, odkud je už nikdy nikdo nebude nutit k odchodu. Tyto pocity shrnuje Zenia Rozenshein: „*Pokud jsem musela vycestovat z Polska, přestože zde žilo několik generací mé rodiny, pak je pro nás Židy domovem Izrael proto, aby mi už nikdy nikdo neřekl, že nežiji ve své zemi.*“²⁰⁰

Téměř všichni se shodují, že svého odjezdu z Polska nelitují a cítí se být Izraelci. Právě zde se potvrzuje i výše zmíněný fakt o tom, že právě komunisty vedená antisemitská kampaň probudila v mnohých občanech židovského původu snahu nalézt zapomenuté kořeny. Zároveň se mohlo velké množství lidí vrátit do země svých předků. V Izraeli se začali cítit jako doma. Výjimku ztělesňuje Vera Lechtman. Na Izrael si zvyká dodnes a za svou vlast nepovažuje židovský stát, ani Polsko. Sama to koneckonců krásně vyjádřila: „*Nepřemýšlím o sobě ani jako o Polce, ani jako o Izraelce. Doufám, že děti a vnoučata o mě budou říkat: „Babička byla dobrým člověkem.“ To pro mě bude největší pocta.*“²⁰¹

Zmínění emigranti rovněž svorně tvrdí, že nikdy nepomýšleli na návrat do Polska, ačkoliv je odchod z tohoto státu mrzel. Avraham Nanes napsal: „*Je mi líto, že tamto Polsko nebylo zemí, kde by bylo možné prožít normální lidský život.*“²⁰² Důvody, proč se většina emigrantů nechtěla vrátit zpět, jsou jasné. V Izraeli se nepotýkali s ponižujícími a posměšnými poznámkami. Lákavá byla i možnost vyjádřit bez obav svůj názor či získat volný přístup k hudbě a literatuře zakázané v socialistickém Polsku. Ve všech těchto

²⁰⁰ Viz příloha č. 3.

²⁰¹ Viz příloha č. 4.

²⁰² Viz příloha č. 2.

aspektech musel být Izrael jakýmsi příslibem lepší budoucnosti. Jak navíc zmiňují emigranti, spolu s nimi Polsko opustila také nejbližší rodina, díky čemuž se stal Izrael brzy domovem.

Na druhou stranu se samozřejmě našly i osoby, které se s emigrací nikdy nesmířily a toužily po návratu do Polska. Mezi takové patřil například otec Anny de Tusch Lec. *„Můj otec o mnoho let později v Izraeli řekl, že bylo třeba vypnout televizi, neposlouchat rádio, nečíst noviny a toto období přečkat. Možná měl pravdu. Byli takoví, kteří se takto zachovali a neodjeli. Nevím, kdo měl pravdu. Rodiče zaplatili za odjezd velmi vysokou cenu. Otcí bylo téměř šedesát let. To není vhodný věk pro emigraci. V Izraeli třicet let vegetoval. Stýskalo se mu po Polsku. Myslím, že víc než matce.“*²⁰³

Co se týče návštěv Polska, všichni respondenti odpověděli, že svou někdejší vlast navštívili. K tomu došlo po pádu komunismu v 90. letech. Důvodů pro to bylo několik – touha vidět své dřívější bydliště, potkat staré známé nebo třeba oslavit výročí zisku diplomu, jako tomu bylo u Zeni Rozenshein. Vera Lechtman se sem vrátila v roce 1990 na žádost své dcery. S přáteli zde žijícími je stále v kontaktu. Avraham Nanes přiznává, že Polsko navštěvuje rád a jezdí tam často.

Emigranty žijící v Izraeli či jiných zemích, ale také ty, kteří se rozhodli vrátit zpět do Polska, sdružuje spolek Reunion 68. Členové se pravidelně scházejí a po letech rozebírají své zážitky. Organizace vydává internetový časopis, kde lze nalézt nespočet zajímavých článků o historii Židů v Polsku, březnových událostech, ale také o současném životě emigrantů.

²⁰³ TORAŃSKA: *Jesteśmy*, op. cit., s. 97. Polský originál: *„Mój ojciec, wiele lat później w Izraelu, powiedział, że trzeba było wyłączyć telewizję, nie słuchać radia, nie czytać gazet i ten czas przeczekać. Może miał rację. Byli tacy, którzy tak zrobili i nie wyjechali. Nie wiem, kto był mądrzejszy. Rodzice zapłacili bardzo wysoką cenę za wyjazd. Tata miał prawie sześćdziesiąt lat. To nie jest wiek na emigrację. On w Izraeli trzydzieści lat wegetował. Tęsknił za Polską. Myślę, że bardziej od matki.“*

Závěr

V bakalářské práci jsem vyvinula snahu o co nejdůslednější zpracování emigrační vlny židovského obyvatelstva z Polska do Izraele v letech 1968–1969. Cílem bylo přiblížit tuto důležitou událost polských a židovských dějin, nalézt její příčiny, důsledky a konečně také ukázat postoje a osudy emigrantů.

Jako klíčový výraz jsem uvedla antisemitismus. Slovo se začalo používat ve druhé polovině 19. století a od druhé světové války je skloňováno velice často. Je třeba si uvědomit, že ona nenávisť k Židům není pouze historickým pojmem. Události posledních let a výroky některých jedinců bohužel dokazují, že se jedná o záležitost stále aktuální. V souvislosti s antisemitismem zmiňuji vznik Izraele. Tento stát a jeho problémy, tzn. války s arabskými státy, měly obrovský vliv na postoj SSSR a dalších komunistických států vůči židovskému obyvatelstvu

Důležitým aspektem byly rovněž dějiny Židů na polském území a jejich vnímání zdejšího obyvatelstvem. Právě zde tkví kořeny pozdějších nedorozumění a problémů. Židé od dob raného středověku proudili na území polského státu, kam se zpočátku uchýlovali před antisemitskými útoky zuřícími v západní Evropě. Postoj polských panovníků k tomuto etniku kolísal. Statuta jednotlivých vládců spolu s vyhláškami církevních synod zlepšovaly či naopak zhoršovaly postavení židovské minority. O něco horší situace pro Židy nastala po dělení Polska. V záborových částech se potýkali s různými omezeními. Meziválečné období v Polsku se neslo ve znamení zvyšujících se nacionalistických tendencí, s nimiž korespondoval nárůst antisemitských nálad. Holocaust a druhá světová válka pak ještě více problematizovaly již tak složité polsko-židovské vztahy.

Konec války nepřinesl stabilizaci, ale další nejasnosti. Na základě odborné literatury jsem zjistila, že jednou z nejdůležitějších a nejbolestnějších kapitol polsko-židovských vztahů byl pogrom v Kielcích. Tragédii nelze zcela přičítat Polákům. Pravděpodobně se mohlo jednat o upevňování komunistického aparátu. Zneužit byl přitom problematický vztah dvou etnik – Židů a Poláků. V souvislosti s poválečnou dobou bylo třeba uvést vztah Židů ke komunistické straně. Nadnárodní idea komunismu a rovnost všech lidí vedly mnoho židovských občanů ke členství v tomto politickém uskupení. Sympatie některých Židů ke komunismu byly později využity k jejich diskreditaci. Někteří ze židovských obyvatel se měli totiž velkou měrou podílet na stalinských zločinech, což bylo samozřejmě ještě mnohokrát využito k propagaci antisemitských myšlenek. Výše rozebrané skutečnosti zapříčinily tři vlny emigrace. První z období 1945–1946 způsobily traumatické vzpomínky

Židů na nedávné události, které se odehrály na polském území. Druhá z roku 1956 byla následkem čistek v komunistické straně po Stalinově smrti.

Za jeden z nejzásadnějších faktorů určujících vztah Západu a sovětského bloku jsem shledala šestidenní válku. Velkou měrou ovlivnila sovětskou, potažmo polskou politiku, jejichž tendence měly za následek masivní vlnu emigrace. Původně protiizraelská kampaň vedená SSSR a jeho satelity se v případě Polska proměnila v protižidovskou agitaci. K rozvoji antisemitských nálad samozřejmě přispěla i rostoucí nespokojenost společnosti související s nenaplněným očekáváním vkládaným do vlády Władysława Gomułky. Tento politik přistoupil k utužování režimu a omezil svobodu projevu. Jeho zásluhou došlo rovněž ke značně přehnané reakci polské vlády na izraelské úspěchy, kdy vláda i média zásobovala občany zprávami s výrazným protiizraelským a posléze protižidovským akcentem. O tom ostatně svědčí nenávislné články vycházející v novinách *Trybuna Ludu*, které jsem měla k dispozici v Jagellonské knihovně a jejichž úryvky jsem zařadila do práce. Propaganda měla nesporný vliv na psychiku budoucích emigrantů.

Trybuna Ludu ovlivnila rovněž vnímání březnových událostí. Protestující studenti byli označeni nálepkou „nespolehlivé elementy“. Boj mladých lidí proti stažení vlasteneckého díla básníka Adama Mickiewicze *Dziady* a následně jejich touhu vrátit rodné zemi demokracii označili představitelé vlády a média za snahu o rozbití režimu. Záhy začala vláda trestat vůdce studentských protestů, zejména těch s židovskými kořeny. Takovýmto způsobem chtěla dokázat, že za nepokoji stojí i sionisté. Celá záležitost vyústila v protižidovskou kampaň završenou třetí vlnou emigrace.

Stěžejní pro celou tematiku byly postoje emigrantů. Díky srovnání jejich osudů jsem získala několik pozoruhodných a nových skutečností. První z nich byl zcela jistě způsob, jakým respondenti odpovídali. Vera Lechtman popsala průběh minulosti a své názory velmi obsáhle. V e-mailové komunikaci ze dne 26. července 2012 sdělila, že je velice důležité, aby co nejvíce lidí vědělo o zmiňovaných událostech. Jerzy Stankiewicz mi během osobního setkání poskytl množství informací. Co se týče dotazníku a sdělování pocitů, odpovídal na rozdíl od Very Lechtman značně lakonicky. Zajímavým poznatkem je dále to, že dva respondenti téměř nevnímali antisemitskou kampaň, zatímco další dvě emigrantky ji pociťovaly intenzivně. S tím souvisí i motivace k odchodu. Jerzy Stankiewicz a Avraham Nanes odešli ve chvíli, kdy zjistili, že se politická a hospodářská situace v Polsku neobrátí k lepšímu. Prvního zmíněného navíc motivovaly k odchodu události, odehrávající se v Československu v srpnu 1968. Zeniou Rozenshein a Verou Lechtman otřáslly protižidovské výstupy vlády a médií. Různorodost se vyskytovala také v tom, jak rychle se dokázali

přizpůsobit v novém bydlišti. Jerzy Stankiewicz i Avraham Nanes, v době rozebíraných událostí studenti, si v Izraeli zvykli poměrně rychle. Zmíněným emigrantkám, které byly v době odchodu z Polska pracujícími ženami a matkami, se podařilo začátek překonat hlavně díky rodině. Společným pojítkem všech respondentů je pozitivní přístup k dnešnímu Polsku, všichni z nich tam jezdí rádi. Svého odchodu nicméně nelitují.

Bakalářská práce zahrnuje poměrně opomíjený úsek židovských a polských dějin a přibližuje je české veřejnosti. Odpovědi emigrantů obsažené v dotaznících ilustrují rozebírané události z různých úhlů pohledu. Tuto bakalářskou práci ovšem nelze považovat za vyčerpávající analýzu zmiňované problematiky. Přínosem by bylo zcela jistě její rozšíření o postoje dalších emigrantů. Pro případné pokračování bude také nutná návštěva polských archivů, díky níž mohou být odhaleny nové skutečnosti objasňující činy komunistické strany a jejich vliv na emigraci židovského obyvatelstva.

Seznam literatury a pramenů

1. Knižní publikace

- ADELSON, Józef: *W Polsce zwanej ludową*. In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: PWN, 1993.
- BAUMAN, Zygmund: *O frústrácii a kaukliaroch*. In: HEVEŠI, Marián (ed.): *Kultura – výber esejí z poľského emigrantského časopisu*. Bratislava: Kalligram, 2008.
- BERENDT, Grzegorz: *Spoločnosť žydovská w PRL przed kampanią antysemitką lat 1967-1968 i po niej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.
- BROŽ, Ivan: *Arabsko-izraelské války*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2005.
- CZUBIŃSKI, Antoni: *Historia Polski 1864-2001*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2008.
- CZUBIŃSKI, Antoni. TOPOLSKI, Jerzy: *Historia Polski*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1988.
- DAVIES, Norman: *Boże Igrzysko: Historia Polski*. Kraków: Znak, 1994.
- DREIFUSS (BEN-SASSON), Havi: *Stosunki polsko-żydowskie w dobie Zagłady: Zmiana żydowskiego punktu widzenia*, In: CHERRY, Robert a ORLA-BUKOWSKA Anna Maria (ed.): *Polacy i Żydzi – Kwestia otwarta*. Warszawa: Biblioteka WIEZI, 2008.
- EISLER, Jerzy: *Polski rok 1968*. Warszawa: Instytut Pamięci narodowej, 2006.
- EISLER, Jerzy: *Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989*. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza "BGW", 1992.
- FRISTER, Elżbieta, REJAK, Sebastian (ed.): *Inferno of choices – Poles and the Holocaust*. Warsaw: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2011.
- GILBERT, Martin: *Židé ve 20. století*. Praha: Baset a Arista, 2003.
- GRAJEK, Stefan: *Po wojnie i co dalej*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2003.
- HAUMANN, Heiko: *Dějiny východních Židů*. Olomouc: Votobia, 1997
- CHODAKIEWICZ, Marek Jan: *Po zagładzie – Stosunki polsko-żydowskie 1944 – 1947*. Warszawa: Instytut pamięci narodowej, 2008.
- CHWALBA, Andrzej: *Historia Polski 1795–1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.
- CHWALBA, Andrzej: *Polsko 1989–2008: Dějiny současnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.
- JOHNSON, Johnson: *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995.
- KALISZ, Michal: *Katarzyna i Sebastian Kazakowie – cisi bohaterowie z Brzozy Królewskiej*, In: NAMYSŁO, Aleksandra (ed.): *„Kto w takich czasach Żydów przechowuje?...“ Polacy*

niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.

KOSMAN, Marcei: *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011.

KRUPP, Michael: *Osmnáct století Izraele*. Praha: P3K, 2010.

KULA, Marcin: *Uparta sprawa – Żydowska? Polska? Ludzka?*. Kraków: Universitas, 2004.

LANCASTER, Brian: *Judaismus*. Praha: Ikar, 2000.

LAQUER, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu – od starověku do dnešních dnů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

MACŮREK, Josef: *Dějiny polského národa*. Praha: Melantrich, 1948.

NAMYSŁO, Aleksandra: „*Tak się po cichu szeptało: kto w takich czasach Żydów przechowuje...*“, In: NAMYSŁO, Aleksandra (ed.): „*Kto w takich czasach Żydów przechowuje?...*“ *Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.

OSEKA, Piotr: *Marzec '68*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008.

PACZKOWSKI, Andrzej: *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*. Warszawa: PWN, 1995.

PELLAR, Štěpán: *Hrdí orli ve smrtelném obklíčení: Polské stereotypizované vidění moderního světa*. Praha: Dokořán, 2009.

PREKEROWA, Teresa: *Wojna i okupacja*, In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

STOLA, Dariusz: *Jak i dlaczego kampania marcowa stała się antyżydowską*. In: BERENDT, Grzegorz (ed.): *Spółeczność żydowska w PRL przed kampanią antysemitką lat 1967–1968 i po niej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.

STOLA, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2000.

TOMASZEWSKI, Jerzy: *Niepodległa Rzeczpospolita*, In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

TORAŃSKA, Teresa: *Jesteśmy – Rozstania '68*. Warszawa: Świat książki, 2008.

URYNOWICZ, Marcin: *Chaima Bermana życie i śmierć. Z dziejów pomocy Żydom*. In: NAMYSŁO, Aleksandra (ed.): „*Kto w takich czasach Żydów przechowuje?...*“ *Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2009.

VELENSKÝ, Jan: *Izrael – ukazatel posledních časů*. Hradec Králové: Maranatha, 2002.

WRÓŃSKI, Stanisław. ZWOLAKOWA, Maria: *Polacy Żydzi 1939-1945*. Warszawa: Książka i wiedza, 1971.

WRÓBEL, Piotr: *Przed odzyskaniem niepodległości*, In: ADELSON, Józef (ed.): *Najnowsze Dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993.

WYSOCKI, Stanisław: *Żydzi w dziejach Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Ojczyzna, 1995.

2. Časopisy

Trybuna Ludu, 1968.

3. Prameny

Dotazníky

Dotazník č. 1: Avraham Nanes

Dotazník č. 2: Zenia Rozenshein

Dotazník č. 3: Vera Lechtman

Dotazník č. 4. Jerzy Stankiewicz

Zápisky z rozhovorů s respondenty

Rozhovor s Dariuszem Stolou. Krakov, 17. 11. 2011.

Rozhovor s Joachimem S. Russkem. Krakov, 17. 11. 2011.

Rozhovor s Jerzym Stankiewiczem. Praha, 11. 4. 2011.

Použitá e-mailová korespondence

E-mail. Dariusz Stola, 24. 2. 2012.

E-mail. Leopold Sobel, 4. 3. 2012.

Tištěné prameny

Stenogram wystąpienia Władysława Gomułki na Kongrese Związków Zawodowych, 19 czerwca 1967 r. In: STOLA, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2000.

Protokół nr 002/67 posiedzenia Kolegium do Spraw Operacyjnych MSW, 28 czerwca 1967 r. In: STOLA, Dariusz: *Kampania antysyjonistyczna*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2000.

3. Internetové odkazy

KAMIŃSKI, Łukasz: *Marzec 1968*. [online], [cit. 2012-04-28]. Dostupný z www:

<<http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6969/Geneza.html> >.

ROZENBAUM, Włodzimierz: *Zanim nastąpił Marzec 1968*. Plotkies, 11. února 2003, č. 11. [online], [cit. 2012-4-5]. Dostupný z: <<http://webnews.textalk.com/plotkies/>>.

WĘGRZYNEK, Hanna: *Numerus clausus*. [online], [cit. 2012-04-25]. Dostupný z www: <<http://www.sztetl.org.pl/pl/term/93,numerus-clausus/>>.

Dzieje Żydów w Polsce – Średniowiecze. [online], [cit. 2012-03-22]. Dostupný z www: <http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_najnowsze.html>.

Dzieje Żydów w Polsce – Zabór austriacki. [online], [cit. 2012-03-23]. Dostupný z www: <http://www.izrael.badacz.org/zydzi_w_polsce/dzieje_zabor_austriacki.html>.

Polscy Sprawiedliwi wśród Narodów Świata odznaczeni przez Yad Vashem. [online], [cit. 2012-04-25]. Dostupný z www: <<http://www.sprawiedliwi.org.pl/pl/cms/polskie-towarzystwo-sprawiedliwych/>>.

Seznam zkratek

BUND – Všeobecný dělnický židovský svaz, název v polštině: Powszechny Żydowski Związek Robotniczy

Endecja – Národní demokracie, název v polštině: Narodowa Demokracja

IPN – Institut národní paměti, název v polštině: Instytut Pamięci Narodowej

PPS – Polská socialistická strana, název v polštině: Polska Partia Socjalistyczna

TSKŻ – Kulturní a společenský spolek Židů v Polsku, název v polštině: Towarzystwo Społeczno Kulturalne Żydów w Polsce

Żegota – Rada pro pomoc Židům, název v polštině: Rada Pomocy Żydom przy Delegacie Rządu

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník pro emigranty

Příloha č. 2: Dotazník – Avraham Nanes

Příloha č. 3: Dotazník – Zenia Rozenshein

Příloha č. 4: Dotazník – Vera Lechtman

Příloha č. 5: Dotazník – Jerzy Stankiewicz

Příloha č. 1: Dotazník pro emigranty

1. Věděl/a jste od dětství o svém židovském původu?
2. Používala se u Vás doma hebrejščina nebo jidiš?
3. Praktikoval se u Vás doma judaismus?
4. Podporovali Vaši rodiče polskou vládu před vypuknutím šestidenní války?
5. Setkal/a jste se před šestidenní válkou s projevy antisemitismu?
6. Jak jste vnímal/a šestidenní válku a postoj polské vlády vůči ní?
7. Pocítil/a jste po vypuknutí šestidenní války změnu chování lidí ve Vašem prostředí (přátelé, sousedi) vůči Židům?
8. Co jste dělala před březnem 1968?
9. Účastnila jste se protestů na univerzitách?
10. Jaká byla Vaše situace ihned po březnových událostech?
11. Jak jste vnímal/a březnové události?
12. Jak jste vnímal/a postoj polských médií a vlády vůči březnovým událostem?
13. Pocítil/a jste po vypuknutí šestidenní války změnu chování lidí ve Vašem prostředí (přátelé, sousedi) vůči Vaší osobě?
14. Kdy a proč jste začal/a přemýšlet o emigraci?
15. Kdy jste se definitivně rozhodl/a odejít z Polska?
16. Setkal/a jste se na úřadech před svým odjezdem s nějakými problémy? Přidělávala Vám vláda problémy?
17. Proč jste se rozhodl/a odjet právě do Izraele?
18. Kdo z Vaší rodiny odjel také?
19. Jak vypadaly Vaše první dny v Izraeli?
20. Bylo pro Vás těžké zvyknout si v nové zemi?
21. Povedlo se Vám rychle naučit se hebrejsky a zařídit si nový život?
22. Po jak dlouhé době jste opět navštívil/a Polsko?
23. Přemýšlel/a jste někdy o návratu do Polska?
24. Cítíte se být spíše Polákem/Polkou nebo Izraelcem/Izraelkou?

25. Nelitujete svého odjezdu z Polska?

Příloha č. 2: Dotazník – Avraham Nanes

1. Narodil jsem se ve Vlně. Většina dětí v sousedství byla židovského původu. Jidiš spolu s ruštinou byly mé první jazyky.
2. Jidiš.
3. Naše domácnost byla založena světsky. Slavili jsme židovské svátky.
4. Otec neměl rád zdejší politický systém. Samotné Polsko nepředstavovalo problém.
5. Ne. Rozhodně ne víc než s neoblíbenou “pepíků”.
6. Postoj Polska byl naprosto přirozený vzhledem k tomu do jakého bloku patřilo. Pochopil jsem, že postoj některých lidí z vládnoucí garnitury totalitního státu, tedy silná solidarita s Izraelem, může dopadnout špatně.
7. Ne. Dokonce jsem pocítil jisté sympatie.
8. Do roku 1966 jsem studoval střední školu. Poté jsem se stal studentem vysoké školy ve Varšavě.
9. Ano. Účastnil jsem se demonstrací, nebyl jsem však organizátorem.
10. Byl jsem zatčen během demonstrace. Ve vězení jsem strávil dvě měsíce. Následně jsem podal žádost o vycestování do Izraele.
11. Jako další pokus polského národa o získání svobody.
12. Vše na mě působilo nepříjemně, dokonce i nepolitické programy.
13. Ne.
14. Ještě před zmíněnými událostmi, od října 1967. Došlo ke snížení životní úrovně, pochopil jsem, že bude hůř. Rozhodl jsem se tedy využít privilegium dané pouze Židům. To znamená právo vycestovat!
15. Okamžitě po odchodu z vězení, když jsem pochopil, že došlo k likvidaci autonomie univerzit.
16. Ne.

17. Doma se vždy říkalo, že je to jediné místo, kam odejdeme. Byli jsme židovskou domácností.
18. Pár měsíců později odjela celá má rodina.
19. Už ve Vídni jsem pochopil, že jsem měl vycestovat mnohem dříve.
20. Ne. Cítil jsem se jako doma, měl jsem zde mnoho přátel, rodinu.
21. Ano, rychle.
22. V roce 1995 a poté ještě mnohokrát.
23. Mám rád Polsko, jezdím sem často.
24. Izraelcem a Židem.
25. Je mi líto, že tamto Polsko nebylo zemí, kde by bylo možné prožít normální lidský život.

Příloha č. 3: Dotazník – Zenia Rozenshein

1. Ano.
2. Mluvílo se polsky, rodiče mezi sebou mluvili židovsky.
3. Rodiče byli ateisté, ale symbolicky slavili svátky jako Pesach, Hanuka, Jom Kipur – pouze vzpomínali, nedodržovali všechny zvyky.
4. Ano.
5. Veřejně ne, ale věděla jsem, že byl otec přesunut na jiné místo, protože docházelo k odstraňování Židů.
6. Na počátku jsem toho o šestidenní válce věděla málo, později jsem si dělala starosti o osud Izraele. Poté jsem věděla, že proti je celý socialistický blok. Následoval projev Gomulky, kde nám bylo sděleno, že jsme nepřátelský element a není možné nám důvěřovat.
7. Přátelé ne, sousedé se vzdalovali. Slyšela jsem o tom, že u jiných lidí byly dveře popsány nápisy „ať Židé vypadnou“.
8. Zrovna jsem dokončila stáž, ukončila studium medicíny a měla jsem si hledat práci.
9. Já ne. V té době jsem už byla vdaná, měla jsem malou dcerku. Můj bratr byl studentem a účastnil se protestů.
10. 11. 12. 13. Odpověděla jsem v 6. otázce. Bydlela jsem tehdy s rodiči, matka byla odstraněna z práce kvůli chybějící důvěře.
14. 15. 16. V dubnu jsem pochopila, že budu patřit mezi podezřelé občany a Polsko nechce, aby zde Židé žili. Podala jsem žádost a 13. června jsem spolu s manželem, rovněž lékařem, dcerkou a bratrem vycestovala. Rodiče tehdy ještě neměli povolení.
17. Pokud jsem musela vycestovat z Polska, přestože zde žilo několik generací mé rodiny, pak je pro nás Židy domovem Izrael, proto, aby mi už nikdy nikdo neřekl, že toto není moje rodná země.
18. Ano – celá rodina, bratr, rodiče, rodiče manžela a jeho bratr s manželkou.
19. 20. 21. Bylo to těžké, protože jsme neuměli hebrejsky. Měli jsme tu však příbuzné, kteří odjeli ihned po válce a před válkou, takže nám trochu pomohli.

Dostali jsme byt a už 1. července šel můj manžel do práce, uměl jen polsky, rusky, jidiš a trochu anglicky. Tříletá dcerka šla do školky a po třech týdnech už mluvila hebrejsky. Nám to trvalo téměř rok. Já jsem začala pracovat 1. ledna roku 1969. Nyní jsme už v důchodu, máme tři dcery a sedm vnoučat.

22. V roce 1995 u příležitosti třicátého výročí zisku diplomu. Od té doby jsem tu byla už pětkrát.

23. Ne.

24. Izraelkou z Polska.

25. Ne.

Příloha č. 4: Dotazník – Vera Lechtman

1. Narodila jsem se ve Francii, od dvou let jsem žila v dětských domovech ve Francii a Švýcarsku. Naše okolí nám (mně a mému bratrovi) říkalo „malí Poláci“. Myslím, že po příjezdu do Polska v prosinci 1947 jsme o našem původu museli slyšet. Prarodiče z otcovy i matčiny strany bydleli v Palestině (od roku 1934). Od roku 1949, kdy jsem se nacházela v dětském domově v Polsku, jsem si už byla vědoma svého židovského původu.
2. Patřím do generace nepoužívající jidiš. V matčině rodině v Lodži se mluvilo polsky. Matka studovala gymnázium, kde se používala polština a němčina. Mí prarodiče studovali v Německu, mluvili polsky a jidiš. Prarodiče z otcovy strany, po útěku z Ukrajiny (pogrom v roce 1920) do Rakouska (Vídne), mluvili německy. Otec ukončil gymnázium v německém jazyce. V době pobytu v Palestině se mí rodiče učili hebrejsky, ale po 3 letech byli deportováni do Francie.
3. Rodiče byli komunisté. Prarodiče nedodržovali náboženské zvyky. Slavily se svátky jako Pesach či Jom Kipur, chlapci byli obřezáni a slavili Bar micvu. Je to divné, ale kdyby se někdo členů mé rodiny zeptal na víru, odpověděli by, že jsou ateisté.
4. Otec byl zavražděn v Osvětimi (v lednu roku 1945). Matka se vrátila do Polska v roce 1946, aby jej znovu vybuodovala. V roce 1947 byla zatčena za špionáž pro Spojené státy. Na svobodu se dostala v říjnu roku 1954. Věřila, že zvítězí spravedlnost, věřila v obnovu a v to, že po období „chyb a pokřivení“ zvítězí komunistická ideologie. Byla členem strany do doby než požádala o vycestování do Izraele. Navzdory tomu, že události v Maďarsku a sovětská invaze do Československa s její psychikou otřásly natolik, že se nemohla vzpamatovat.
5. Poprvé jsem se s projevy antisemitismu setkala v dětských domovech v Polsku. Přiznávám ovšem, že v té době jsem to nebrala osobně. Velmi těžce jsem však nesla antisemitismus v roce 1956, kdy jsem se vrátila z první návštěvy prarodičů v Izraeli. Došlo k tomu nejdříve na vysoké škole a poté na protestech proti vládě na varšavské technické univerzitě (byla jsem tam s kamarádkou, také Židovkou). Protesty se velice rychle proměnily v antisemitský útok. Do té míry, že se kamarád a pár dalších mladých lidí stojících kolem nás (neznali nás, ale pochopili) rozhodlo, že nás odvedou pryč. Obávali se, že začnou fyzické útoky na Židy.

6. Dělal jsem si starosti, bála jsem se. Měla jsem dva mladší bratrance (o mnoho let mladší než já), kteří byli mobilizováni. Nemluvě o tom, že jsme se také báli o osud Izraele. Postoj polské vlády nás pobouřil, byli jsme ovšem velmi nadšeni chováním našeho okolí stojícího na straně Izraele. Ať už se jednalo o lid z malého provinčního městečka, kde jsem pracovala, nebo sousedy a spolupracovnice mé matky ve Varšavě. Bylo to pozoruhodné a určitě by se dalo ještě mnoho vyprávět o tomto výjimečném období v Polsku.
7. Neřekla bych, že šlo o změnu. V práci, 250 km od Varšavy, jsem totiž nepociťovala antisemitismus. Před tím se mě spolupracovnice a kamarádka (okresní nemocnice v Mrogowie) po roce společné práce zeptala, jak reaguje má matka na to, že si беру Žida. Bylo to o to zvláštnější, že od roku 1956 jsem v každém novém prostředí dávala na srozuměnou, že jsem Židovka.
8. Po ukončení studia medicíny ve Varšavě roku 1963, kvůli tomu, že se mi tu nepodařilo najít zaměstnání (nesouhlasila jsem s využitím protekce), jsem odešla do Mrogowa. Zde jsem získala práci. Začala jsem se zaměřovat na pediatrii ve zdejší okresní nemocnici. To mi poskytovalo právo si jednou za rok na tři měsíce doplnit specializaci na univerzitním oddělení ve Varšavě, což velice pomohlo mé matce, která špatně snášela mou nepřítomnost.
9. Ne.
10. Ihned po šestidenní válce proti mně začaly útoky, protože jsem po jejím skončení oslavovala narozeniny. Souviselo to s tím, že mi personál v práci velice srdečně popřál. Pociťovala jsem tedy potřebu odvděčit se a pozvat kolegy na kávu. Můj záměr byl ovšem udán. Přišel si se mnou promluvit tajemník okresního výboru. (Ředitel nemocnice ho předběhl a tajně mi sdělil, že byl požádán o mé propuštění. Prý souhlasil, ovšem pod podmínkou, že se někdo přihlásí na mé místo a bude se věnovat všem věcem, které jsem dělala. Mluvil francouzsky, kvůli obavě z odposlechu.). Zdůrazňuji, že historik, který se chtěl v IPN dostat ke složce mé matky, omylem obdržel mou a zjistil, že na mě pravidelně někdo donášel.
Během rozhovoru se mě tajemník ptal na oslavu na počest izraelské výhry. Byla jsem vzteklá, takže jsem odpověděla, že lituji, že jsem ji neuspořádala. Dle druhého obvinění jsem prý podporovala Poláky německého původu a útočila na Polsko. Šlo o místní mazurské obyvatelstvo. V nemocnici totiž pracovaly zdravotní sestry

pocházející z těchto končin, v jejichž hlase byl slyšet silný německý přízvuk. Část odjela do Německa v letech 1967–1968. Polská vláda tento jev tiše tolerovala. S personálem jsem si o této skutečnosti povídala.

Nevěděla jsem o existenci složky s mým jménem, ani o sledování. Nikdy by mě to nenapadlo. Jako lékař jsem pracovala na dvou místech, porodila dvě děti. Manžel se rovněž společensky neangažoval. Profesí byl lékař, udělal si specializaci. Chtěl si přivydělat, takže pracoval v záchranné službě. Měli jsme dobrý vztah s přáteli. S některými jsme se po večerech vídali avšak nepříliš často, protože jsme měli malé děti a služby. Mimochodem složka s jeho jménem založena nebyla, pouze se na něj donášelo. Hlavním obviněním proti němu bylo, že spolu s ředitelem nemocnice (podezřelý ze židovského původu) poslouchali Rádio svobodná Evropa. Všechny zmíněné skutečnosti jsou v mé složce.

11. Byla jsem velice překvapená, dělala jsem si starosti. Už začátek, kdy byly zakázány *Dziady* režírovány tak významným člověkem²⁰⁴, napovídal, že se něco stane. V momentě, kdy propukly studentské protesty, se brutalita vlády vůbec nedala pochopit. (V této době jsem pobývala ve Varšavě a moje tříletá dcerka byla hospitalizovaná z důvodu vážného zánětu sítnice a zrakového nervu. Já jsem si zde doplňovala specializaci.)

O tom, co se děje jsem věděla od přátel a bratra. Moje matka si dělala starosti. Jednoho dne mi bratr s hrdostí oznámil, že jeho kamarád spolu s dalším přítelem schovali u nás ve sklepě hromadu letáků. Rozzlobila jsem se a odpověděla jsem mu, že naše rodina už zaplatila tomuto systému dost vysokou cenu a nedovolím, aby byla nebezpečí vystavena matka se zbytkem rodiny. Samozřejmě to pochopili a tím celá věc skončila.

Potom začalo pronásledování studentů a organizátorů s židovsky znějícím příjmením. Mluvílo se o jejich rodinách požívajících výhody dřívějšího Polska. Pomalu se vše měnilo v útoky na sionisty, zatýkání. Nakonec se objevil projev soudruha Gomułky pojednávající o obyvatelích, kteří mají dva domovy a páté koloně. To byla rozhodující chvíle.

V tomto momentě jsem začala přemýšlet o odchodu z Polska. Co se týče mého okolí, nedošlo k žádné změně. Po krátkém pobytu v Zakopaném s dcerou (léčila se tu), jsem se vrátila do své práce v Mrogowie. Byla jsem těhotná, pracovala a poslouchala, co se děje ve Varšavě.

²⁰⁴ Hru režíroval jeden z nejvýznačnějších polských režisérů Kazimierz Dejmek.

Současně začala emigrace Židů. Slyšela jsem o mých kamarádkách ze školy odcházejících do Švédska. Dokonce jsem jednu před odjezdem vyprovázela. Bylo to těžké. V listopadu jsem se od mé matky dozvěděla, že se můj bratr (půl roku před tím se rozvedl) rozhodl odjet do Švédska.

12. 13. 14. 15. Přiznávám, že jsem s ním o tom dodnes nemluvila. Byla jsem si jistá, že to souvisí s rozvodem. Nechtěla jsem se ho ptát, bylo mi jasné, že je to pro něj velice bolestné. Měla jsem vztek na jeho přátele, protože ho přemluvili k odchodu do Švédska, kde neměl přátele a neznal ani živáčka. V životě nebyl příliš schopný a těžko se učil jazyky. Odjela jsem se do Varšavy rozloučit. Na nádraží matka omdlela. V noci jsem slyšela její hlasitý pláč. Křičela, že za to může vláda atd. Po této noci jsem se definitivně rozhodla odjet. Za prvé na mě zapůsobil Gomuškův projev před odbory. Kromě řečí o páté koloně a o tom, že se Židé necítí být Poláky, mě šokovalo sdělení, že nám dá pas do Izraele. Za druhé mě zarazili příznivci vlády skandující ve Varšavě hesla jako „Židi sionisti, pryč do Izraele!“.

Po dvou týdnech jsem se vrátila do Varšavy. Řekla jsem matce, že odjíždím s dětmi za rodinou do Izraele a ona s mým manželem se musí rozhodnout, zda se připojí. Všichni jsme se rozhodli odjet. Čekala jsem až bude synovi šest let. V březnu roku 1969 jsme zažádali o vycestování.

Matka získala souhlas. Vrátila stranické doklady, načež byla vyhozena z práce. Já jsem dala výpověď a odešla s dětmi za matkou do Varšavy. Muž zůstal v Mrogowie, aby vydělal peníze a my se připravovali na odjezd. Po měsíci byla naše žádost zamítnuta, jelikož jsme byli míšeným manželským párem. V mé složce je nicméně napsáno, že neodjedeme, kvůli závažným státním důvodům. Tato situace trvala až do roku 1971. Každé tři měsíce jsme podávali žádost, pokaždé však byla zamítnutá. Matka napsala ministerstvu vnitra a ústřednímu výboru strany, že bez dětí a vnoučat neodejde, protože cítí povinnost pomoci dceři. Po půl roce jsem získala práci ve Varšavě. Můj manžel díky mé přímlově získal také pracovní místo. V roce 1971 jsem si podala žádost na vycestování do Švýcarska. Odjet jsem měla jen s dětmi. Získala jsem odtamtud oficiální pozvánku z univerzitní kliniky v Curychu. Můj syn se totiž narodil vážně nemocný a zde mohl být léčen zadarmo. Žádost byla dvakrát zamítnuta. Po druhém zamítnutí jsem se musela dostavit na hlavní velitelství lidových milicí ve Varšavě. Zde mě milice osm hodin vyslýchala, ptala se mě na židovské společenství, kontakty s TSKŽ – zda nějaké náhodou neexistovaly. Snažila jsem se zdůrazňovat, že hned po návratu ze Švýcarska, si podám žádost o vycestování do Izraele. Po týdnu

jsem dostala pro sebe a děti pas na léčebný pobyt ve Švýcarsku. Jsem přesvědčená, že se cesta nakonec uskutečnila díky některému z matčiných známých.

16. 17. Proč do Izraele? Je pravdou, že jsem měla dobrou nabídku na cestu do Spojených států (od přítelkyně mé matky). Zde bychom získali možnost naučit se anglicky a nám s manželem by bylo umožněno doplnit si další lékařské zkoušky. Můj bratr byl však v té době už tři roky v Izraeli, měli jsme tu bratrance. Žil tu bratr mé matky s manželkou a dětmi (jejich nejstarší syn zahynul v jedné z válek na hranici s Egyptem). Měla jsem tu sestřenice, tedy dcery mladší sestry mé matky, se kterými jsem se seznámila při návštěvách Izraele. Čekala jsem, že konečně budu mít to, co mi od dětství scházelo – rodinu. Nacházela se zde také rodina z otcovy strany. Bydleli tu jeho tři sestry, otec, bratrance a sestřenice. Myslela a říkala jsem si, že už nikdy nechci mít vlast a závazky vůči ní. Byla jsem hloupá.

18. Z mé rodiny odjeli bratr a matka, jež získala povolení čtyři měsíce po mém odjezdu. Policii se svěřila s tím, že se k nám chce přidat, protože já jsem se rozhodla nevrátit a můj manžel zůstal v Polsku. Čekala jsem s dětmi ve Švýcarsku až do jejího příjezdu, abych se mohla vrátit, kdyby tentokrát nepustili ji (s matkou jsme se bály vydírání ze strany vlády).

19. 20. První dny byly lehké, protože na mě čekala celá rodina, zejména z matčiny strany. Byli jsme umístěni v hotelu pro nové imigranty. Pět měsíců jsme se učili hebrejsky, poslední tři měsíce jsem věnovala intenzivnímu hledání práce.

Ukázalo se, že zde bylo mnoho pediatriů. Poté co jsem si konečně našla práci odpovídající mým požadavkům, začal na mě být vyvíjen nátlak, abych změnila specializaci a stala se anesteziologem. V Izraeli jich byl nedostatek. Nejdříve jsem zpanikařila, posléze mi došlo, že žiji v nové zemi a mohla bych tedy zkusit nové zaměření. Musela jsem se ovšem začít učit současně anglicky a hebrejsky. Medicína zde stála na anglicky psaných knihách. Hebrejské názvosloví se používá pouze na zkouškách. Po pěti letech jsem získala specializaci.

Po dvou letech jsem však musela opustit svou nemocnici, neměla totiž povolení ke specializaci. Dojížděla jsem tedy každý den po dobu dvou let do Tel Avivu (40 km, tři autobusy), kde jsem měla 10–12 služeb měsíčně.

Matka vykonávala dva roky svou profesi, stejně jako v Polsku – na poloviční úvazek. Pak onemocněla a musela přestat. Starala se ovšem o domácnost. Děti se velice rychle naučily jazyk a dcera se stala výbornou žákyní.

21. Hebrejšťina mi dodnes dělá problémy – zejména gramatika (v anesteziologii se téměř nepoužívá – dokumentace se vyplňují symboly a anglickými slovy). Byla jsem rovněž vedoucí operačních sálů, začalo to čtyřmi. Po sjednocení dvou nemocnic se počet ustálil na patnácti.

Děti a vnoučata opravují mou výslovnost a chyby. Každý den čtu bez problému noviny v hebrejšťině. Knihy čtu polsky a francouzsky. Volný čas trávím ve společnosti lidí mluvících polsky. Převážně se jedná o emigranty z roku 1957 a 1968. Většina z nich odjela do Švédska a Dánska. Můj bratr potkal v Izraeli ženu, která žila ve Švédsku. Jsou spolu šťastní, mají tam dvě skvělé děti mluvící dobře polsky, a tři roztomilá vnoučata (bohužel nehovoříme společným jazykem). Na Izrael si zvykám dodnes. Žádný stát nenazývám svou vlastí.

22. Do Polska jsem se poprvé podívala v roce 1990. Poprosila mě o to má dcera (byla těhotná a bála se, že se už nikdy nebude moci podívat do zahraničí). Jeli jsme čtyři – já a mé děti. V té době jsem už měla tři, protože jsme se s matkou začaly starat o sedmnáctiletého chlapce z Polska, kterému zemřeli oba rodiče a v Izraeli neměl žádné příbuzné. Pobyt v Polsku byl dojemný, setkali jsme se s otcem mých dětí, jeho současnou ženou a dcerou. Dále jsem viděla své přátele ze Spolku bieszczadských studentských průvodců, kam jsem v době studií patřila. Ukázalo se, že neměli ponětí o osudech Židů odcházejících po roce 1968. Proběhlo mnoho rozhovorů u ohniště a vodky. Na moji dceru to udělalo ohromný dojem, zvláště, když nás všichni přišli přivítat na letišti. Jsem s nimi dodnes v kontaktu. Během dalších návštěv jsem byla s některými na horách. Můj zeť tvrdí, že není nic zajímavějšího a lepšího než polské hory a kuchyně místních horalek.

23. Nikdy jsem o tom neuvažovala a nemyslím si, že to udělám.

24. Nepřemýšlím o sobě ani jako o Polce, ani jako o Izraelce. Doufám, že děti a vnoučata o mě budou říkat: „*Babička byla dobrým člověkem*“, což pro mě bude největší pocta.

Příloha č. 5: Dotazník – Jerzy Stankiewicz

2. Jidiš.
3. Ne.
7. Ne.
8. Pracoval jsem a připravoval se na přijímací zkoušky na vysokou školu.
9. Ano.
12. Byl jsem šokován.
13. Ne.
14. V létě roku 1968.
15. 20. srpna 1968
16. Ne.
17. Stal jsem se Židem, moje matka měla v Izraeli rodinu.
18. Matka a sestra.
19. Byl jsem v Ulpanu.
20. Spíše ne.
21. Relativně ano.
22. Po 20 letech.
23. Pravděpodobně na začátku.
25. Ne.